

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Čabru

ISBN 978-953-7541-56-9

9 789537 541569

**Deset let Etnološke zbirke
Palčava šiša, Plešće
s poročilom o 10. etnološki raziskovalni
delavnici**

**Deset godina Etnološke zbirke
Palčava šiša, Plešće
sa izvještajem o
10. etnološkoj istraživačkoj radionici**

Deset let Etnološke zbirke Palčava šiša,

Plešce

s poročilom o 10. etnološki raziskovalni delavnici

Deset godina Etnološke zbirke Palčava šiša

sa izvještajem o 10. etnološkoj istraživačkoj radionici

Marko Smole

Plešče, december / prosinac 2017

Vsebina

10. etnološka raziskovalna delavnica Palčave šiše.....	3
---	---

Deset let Etnološke zbirke Palčava šiša

Uvod.....	13
Etnološka zbirka Palčava šiša iz Plešč na Hrvaškem.....	17
Začetki raziskovalnega dela na terenu	20
Prve strokovne objave	22
Etnološke raziskovalne delavnice.....	24
Predavanja, literarni večeri, koncerti, razstave in delavnice, strokovna srečanja, turistična vodenja	31
Kulturni turizem	35
Etnografski filmi	38
Vpis govorov v registra nesnovne dediščine obeh držav	40
Iniciativa Slovenščina v družini.....	41
Stavbna dediščina	41
Mitologija v prostoru	44
Sodelovanje v razvojnih projektih z elementi kulturne dediščine.....	46
Obnova Palčave šiša in skednja.....	47
Rezultati dela na kratko in načrti za prihodnost.....	50
Za zaključek – še nekaj o problemih in ovirah.....	52
Literatura in viri.....	53

Sadržaj hrvatskog teksta

10. etnološka istraživačka radionica Palčave šiša	9
--	---

English abstract:

Ten years of Palčava šiša Ethnological collection in the upper Kolpa and Čabranka valley	12
--	----

Etnološka zbirka Palčava šiša, Plešce
za Marko Smole
Ulica A. Muhvića 28, 51303 Plešce - HR
smole.marko@gmail.com
tel. +385 51 825 124
ali/ili +386 41 744 828

10. mednarodna poletna delavnica Etnološke zbirke Palčava šiša, Plešce in SED z naslovom:

dediščina na starih tovorniških poteh, od Brod Moravic do Loške doline, od 12. do 19. avgusta 2017

V sklopu projektov Etnološke zbirke Palčava šiša in delovne skupine za ljubitelje etnologije pri Slovenskem etnološkem društvu smo s sodelovanjem Muzeja Kočevja, Pomorskega i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, Udruge Turanj iz Brod Moravic, Društva Osilniška dolina iz Osilnice, vaške skupnosti iz Padova nad Osilnico, Slovenskega kulturnega društva Gorski Kotar, Nacionalnega parka Risnjak, Društva ljubiteljev gradu Snežnik iz Kozarišča v Loški dolini, Zavoda Rihtarjeva domačija iz Babnega Polja, etnografske zbirke Hostovih iz Gornjih Poljan ter številnih domačinov in informatorjev z območja med nekdanj pomembnima žitnima trgoma Brod Moravice in Lož organizirali našo deseto raziskovalno delavnico po vrsti. Na njej smo večino časa posvetili raziskovanju objektov stavbne dediščine v povezavi z načinom življenja tamkajšnjih prebivalcev.

Slika 1: Z gostiteljem Emilom Crnkovičem in domačini v Malih Dragah, avgusta 2017

Delavnica je potekala od sobote, 12. avgusta, do sobote, 19. avgusta, in je bila povezana z različnimi dogodki in predavanji za javnost, ki so se odvijala v Brod Moravicah in na Plešcih, na Hrvaškem ter v vasi Padovo na slovenski strani doline.

Slika 2: Obisk Hrvatske čitaonice v Kutih pri Brod Moravicah

V letošnjem poletju smo se s študenti in raziskovalci gibali po širšem prostoru nekdanje tovorniške poti, po kateri je preko doline Kolpe in Čabranke občasno potovalo predvsem žito, koruza ter vino iz obkolpja na Hrvaškem in Bele krajine. Trgovanje je bilo odvisno od letin in od režima na prehodih med gospodstvi in dvema deloma monarhije. Nekatera zgodovinska obdobja so te poti domačinom dajale glavno zaslužka, kar je še vedno vidno iz ohranjene stavbne opreme na primer iz 1820-ih in 30-ih let.

Slika 3: V Palčavi kuhinji ob peki peciva na pekovski delavnici, avgusta 2017

Na našem raziskovanju smo z domačini spoznavali naravne in drugačne značilnosti prostora ter dejavnosti prebivalcev, ki so jim omogočale življenje v nekdanj precej drugačni kulturni krajini.

Slika 4: Polna dvorana čitalnice v Brod Moravicah ob predstavitvi Plačave šiša in filma Kolpa-Kupa-Koupa

Uvodno predavanje, izvedeno na Padovem, je predstavilo zgodovino in posebnosti ljudske stavbne dediščine na brodmoraviškem območju ter povezave tega območja z zgornjim delom doline ter Loško dolino, kamor je predvsem v času slabih letin potovalo žito za preprodajo na Kranjsko. Dva naslednja dneva smo z domačini raziskovali stavbe v vaseh okoli Brod Moravic, obiskali hrvatsko čitalnico v Kutih ter našli celo dom kamnarjev iz Malih Drag, ki so klesali portale v zgornjem delu doline od sredine 19. stoletja naprej. Tja so prihajali s stavbarji, ki so pomikali svoja delovišča navzgor po dolini vzporedno z izgradnjo ceste ter tam gradili zahtevnejše zgradbe – predvsem cerkve ter redke bogatejše hiše kot je bila na primer Palčava šiša.

Posebno zanimivo je bilo raziskovanje območja nad Kolpo, ki je bilo s svojim prebivalstvom nekdanj močno povezano s kranjskim prostorom preko globokega kanjona reke Kolpe. Spoznavali smo izdelovanje brinovca, sušenje sadja v tradicionalni sušilnici in še kaj. Naš glavni

informator je bil domačin, udeleženec bitke za Stalingrad ...

Prva dva dneva smo v čitalnici v Brod Moravicah predvajali film Kolpa-Kupa-Koupa, ki je nastal v okviru čezmejnega projekta, ter predstavili deset let delovanja etnološke zbirke Palčava šiša ter delavnice, ki jih že nekaj let zaporedoma organiziramo tudi s pomočjo Slovenskega etnološkega društva (SED) – dvorana je bila nabito polna. Drugi večer je bil posvečen ljudskim pripovedim iz doline Kolpe, pri njem so poleg udeležencev delavnice sodelovali tudi domačini. Za razliko od udeležencev delavnice, ki so govorili o *škratih*, *vilah*, *cuprnicah*, *mračniku* in Petru Klepcu, domačini iz okolice Brod Moravic poznajo le *cuprnice*, *mužake* – lesene gozdne možičke – in groznega *mračnika*. Ker je bila z nami študentka z Dolenjske, smo slišali tudi nekaj zgodb iz njihovega konca.

Slika 5: Pri Hostovih – pri Juretu Kordišu v Gornjih Poljanah nad Loško dolino

Četrti dan smo posvetili trasi nekdanje trgovske poti od Moravic preko Broda do kostelskega konca, kjer smo se udeležili njihovega največjega poletnega slavlja ob velikem šmaru v Fari. Srečali smo se z domačini in družino Južnič, ki so nam predstavili projekt Svet Kolpe ter razkazali obnovljeno Podliparsko hišo, katere konzervatorsko izvedena obnova je bila rezultat naših raziskav pred dvema letoma. Zvečer smo z domačinkami z obeh strani Kolpe v Palčavi kuhinji pekli pecivo za dogodke v naslednjih dneh.

Slika 6: Na obisku pri Antonu Colnarju, pr' Jurjevah, Donji Štehovac

Peti dan smo preživeli v Loški dolini. Spoznavali smo življenje v njej, si ogledali in arhitekturno posneli nekaj hiš v Kozarišču, vasi pred gradom Snežnik, nekdanj obdani z rodovitnimi polji, sedaj s travniki – od hiše večjega kmeta, preko dveh kajž - ene iz 18. stoletja in druge iz konca 19. stoletja, do hiše manjšega kmeta.

V središču vasi smo imeli priložnost odkrivati notranjost prav nenavadno ambiciozne zgradbe z obokanimi kaščami na podstrehi – verjetno iz začetka 19. stoletja. Graditi jo je moral stavbar, ki je obvladal obokanje visokih cerkva, saj gre za statično neverjetno ambiciozen vaški objekt, obokan v kleti in na podstrehi. Izkazalo se je, da je bila nekoč v lasti cerkve in sta dve veliki obokani kašči morda služili shranjevanju cerkvene desetine.

Ustavili smo se še v najvišje ležečem naselju na Notranjskem, na Gorenjih Poljanah. Ogledali smo si etnografsko zbirko pri Hostovih, ki je bila v sklopu delavice SED urejena spomladi, ter posneli eno od tamkajšnjih razpadajočih stanovanjskih stavb, verjetno iz 18. stoletja. Izkazalo se je, da so bile vse starejše stavbe v osnovi verjetno dimnice. Posebno za kmečke stavbe je značilna (od bogastva odvisno velika) kvadratna hiša, ki je bila postavljena poleg pravokotne veže s črno kuhinjo. Na drugi strani veže so imeli

bogatejši kmetje dodane dvonivojske prostore shramb – klet v zemlji in kaščo v precej visokem pritličju. Iz okrasja na vratih v krompirjeve kleti se bi dalo zaključiti, da je tudi tu krompir postal glavno živilo šele po lakotah, v 1820-ih letih.

Na povratku smo se ustavili v Babnem Polju in spoznali vodjo Zavoda Rihtarjeva domačija ter njen projekt revitalizacije domačije s kulturno-turistično dejavnostjo. Večer smo zaključili v Pleščih z literarnim večerom z narečnim pesnikom Zlatkom Pochobraskym – domačinom iz Gerova – in kantavtorico iz Bele krajine, Eriko Kralj. Bil je zanimiv in dinamičen razgovor o njenem delu in ustvarjanju.

Slika 7: Pred hišo Ožaničevih v Delačih

Šesti in sedmi dan sta bila posvečena raziskovanju okolice Plešč. Obiskali smo Hrvatsko, izvir Kolpe ter spoznavali nekdanj sveta mesta, razkrita preko pripovedi domačinov med zadnjimi raziskovalnimi delavnicami. Sam izvir z dvema breznoma in jezercem, Pasjo steno z breznom do druge strani Dimovca, skozi katerega so nekoč prešli voli, pa Kačji kamen ... Četrtek večer je bil posvečen projekciji dveh etnografskih filmov Rasima Karalića – Furmani in Čuvar vremena –, ki gledalce navdušita s svojim občutenim prikazovanjem posnetih ljudi in njihovih zgodb. Zaključek je pripadel plesni delavnici z Janezom in Meto Ožura,

kjer smo se učili ljudskih plesov, ki so jih nekoč plesali v dolini. Počasi nam prihajajo v noge in naslednje leto nastopimo z njimi ...

Slika 8: Pesniški večer z Zlatkom Pochobrasky iz Čabra in kantavtorico Eriko Kralj iz Bele krajine

Petek, v katerem smo obiskali še nekaj hiš na Požarnici, smo zaključili s pripovednim večerom, kjer smo poleg pripovedi iz doline zgornje Kolpe poslušali še tiste iz Suhe krajine, Prezida – pripovedovali smo jih udeleženci delavnice iz svojih okolij – ter s pripovedmi in ljudskimi pesmimi iz Loške doline, ki so jih s seboj prinesle pripovedovalka Milena Ožbolt in Pevke iz Loške doline. Gospe so se potrudile in nas pogostile z domačimi dobrotami – posebno si bomo zapomnili pečene hruške. Predstavile so se tudi z odlično zapeto Marijo z Ogrskega, ki jo dve izmed pevk prepevata že od otroštva.

Zaključek delavnice že vsa leta predstavlja sobotno dogajanje – dan odprtih vrat kulturne dediščine v Plešcih in Zamostu, pohod na Sveto Goro z mašo in obveznim plesom ter popoldanski sejem na pleškem trgu. Tudi letos je bilo obiskovalcev veliko in veseli smo, da smo na ta način uradno

zaključili dogajanje skupaj z domačini v okolju, ki smo ga raziskovali.

Pri realizaciji programa sta preko projektov Palčave šiše letos finančno pomagala Urad vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Grad Čabar ter Primorsko-goranska županija, preko projektov SED pa še Ministrstvo za kulturo RS.

Na koncu naj se še zahvalimo vsem, ki ste letos pomagali pri realizaciji raziskovalne delavnice, pred njimi in ob kasnejših ogledih:

- gospodu **Emilu Crnkoviću iz Brod Moravic**, ki je prevzel nase organizacijo dveh dni na njihovem koncu in nam tam našel res zanimive sogovornike,
- **Ljubi in Valentinu Južnič iz Fare**, ki nam vsakič rade volje pomagata pri raziskovanju njihovega kraja ter predstavitvi projektov,
- etnologinji **Ivani Šarić Žic iz Pomorskega zgodovinskega muzeja hrvaškega primorja iz Rek**, ki nas je spremljala na delu naših terenskih raziskav v okolici Brod Moravic,
- **Karmen Delač Petković** za njen prispevek k spoznavanju bajeslovnih pripovedi iz Brod Moraviške okolice, prebrala nam je nekaj njenih odličnih literarnih obdelav, hvala njenim sodelavkam v čitalnici v Kutih za predstavitev,
- študentki slovenistike **Špeli Župančič iz Ambrusa**, študentu umetnostne zgodovine **Dejanu Trohi iz Prezida**, in študentki mikrobiologije **Iki Fazarinc iz Ljubljane**, ki so sodelovali na letošnji delavnici, pomagali pri organizaciji prireditev in z nami delili svoje izkušnje in znanje. Dejan nas je do konca leta razveselil še z diplomom na temo čebranskih sakralnih spomenikov iz 18. in 19. stoletja,
- hvala **Janji Urbiha in Nataši Mele iz Kozarišča** za organizacijo na njihovem

koncu, hvala Janjinemu očetu, Janezu in Mariu iz Trudnove hiše in drugim domačinom,

- prav tako hvala **Juretu Kordišu z Gornjih Poljan** za gostoljubje ter **Alenki Veber** za predstavitev njihove domačje in projektov, s katerimi se ukvarja v **Babnem Polju**,
- na koncu kot vsako leto, hvala tudi domačinom iz **Osilnice, Padova, Plešč, Požarnice, Prezida, Trstja, Turkov, Loške doline, Broda, Fare, Delnic, Zagreba, Reke** in ostale okolice, ki sodelujejo pri projektih in prireditvah, na katerih predstavljamo našo skupno dediščino.

Ponovno najlepša hvala Slavku Malnarju iz Ravnic za pomoč pri urejanju hrvaškega besedila, Ogranku Matice hrvatske v Čabru ter prof. Ivanu Janešu iz Makovega Hriba za založništvo in uredniško delo.

Hvala vsem, ki so nas sprejemali na terenu ter nam podarili svoj čas in spomine. Hvala mojim domačim in Goranu Majetiću, ki že vsa leta od 2006 skrbi za dogajanja na Sveti Gori in vse prisotne s pomočjo kolegov muzikantov razveseljuje s svojo harmoniko.

Slika 9: Pripovedni večer na Palčavem skednju so obogatile pevke iz Loške doline s svojimi pesmimi

Zaradi omejenih sredstev celotnega besedila knjižice ni bilo mogoče prevesti v hrvaščino, zato objavljamo knjigo v podobni obliki kot prejšnja leta. Vsem

tistim, ki slovenščine ne obvladate najbolje, se zato opravičujemo. Knjižica je natisnjena s pomočjo sredstev Urada vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu iz projekta Palčave šiše za leto 2017, urad je kril tudi stroške studentom, za kar se lepo zahvaljujemo.

Lansko leto smo praznovali deset let našega delovanja, zato je to priložnost, da v nadaljevanju predstavimo del tistega, na čemer smo delali v zadnjem desetletju. Upamo, da smo z rezultati pokazali, da naša dediščina ni zanemarljiva in da tudi prezidani ali celo podrti zidovi lahko odkrijejo še marsikatero zgodbo naših prednikov in prostora, v katerem živimo.

Še več zgodb nam odkrivajo domači ljudje. Zato se potrudimo, da bodo tu ostale tudi mlade generacije.

Slika 10: Pohod na Sveto Goro je vsako leto mesto srečevanj in razgovorov

10. međunarodna ljetna radionica Etnološke zbirke Palčava šiša, Plešće i SED s naslovom:

Baština na starim tovarnim putovima, od Brod Moravica do Loške doline, od 12. do 19. kolovoza 2017.

U sklopu projekata Etnološke zbirke Palčava šiša i radne skupine za ljubitelje etnologije pri Slovenskom etnološkom društvu u suradnji s Muzejom Kočevje, Pomorskim i povijesnim muzejem Hrvatskog primorja Rijeka, Udruge Turanj iz Brod Moravica, Društva Osilniška dolina iz Osilnice, vaške skupnosti iz Padova iznad Osilnice, Slovenskog kulturnog društva Gorski kotar, Nacionalnog parka Risnjak, Društva ljubiteljev gradu Snežnik iz Kozarišća u Loškoj dolini, Zavoda Rihtarjeva domačija iz Babnog Polja, Etnografske zbirke Hostovih iz Gornjih Poljana kao i brojnih domaćina i informatora s područja između Brod Moravica i Loža, nekad značajnim žitnim trgovima, organizirali smo našu desetu po redu istraživačku radionicu. Na njoj smo najviše vremena posvetili istraživanju objekata stambene baštine u svezi načina života tamošnjih stanovnika.

Radionica se odvijala od subote 12. kolovoza do subote 19. kolovoza, a bila je povezana s različitim događajima i predavanjima za javnost koja su se odvijala u Brod Moravicama i na Plešćima u Hrvatskoj, te u selu Padovo na slovenskoj strani doline.

Ljetos smo se sa studentima i istraživačima kretali na širem području nekadašnjeg tovarnog puta, kojim je preko doline Kupe i Čabranke povremeno transportirano u prvom redu žito, kukuruz kao i vino iz

Pokuplja u Hrvatskoj i Bele krajine. Trgovanje je ovisilo od ljetine i od režima na prijelazima među vlastelinstvima i dvama dijelovima monarhije. U nekim povijesnim razdobljima domaćini su na tim putovima stjecali glavninu zaradu, što je još uvijek vidljivo iz sačuvane stambene opreme na primjer iz 1820-ih i 1830-ih godina.

Na našem istraživanju smo s domaćinima upoznavali prirodne i druge prostorne značajke kao i djelatnosti stanovništva, koje su im omogućavale preživljavanje, u nekad jako različitom kulturnom kraju.

Slika 11: Ekipa na istraživanju brodmoravičkog kraja sa g. Emilom Crnkovićem.

Uvodno predavanje održano u Padovu predstavilo je povijest i posebnosti narodne stambene baštine na brodmoravičkom području, te veze toga područja s gornjim dijelom doline i s Loškom dolinom, kamo je u prvom redu za slabih ljetina transportirano žito za preprodaju u Kranjskoj. Slijedeća dva dana istraživali smo s domaćinima nastambe u selima brodmoravičke okolice, posjetili hrvatsku čitaonicu u Kutima i našli čak dom klesara iz Malih Draga koji su klesali nadvratnike u gornjem dijelu doline od sredine 19. stoljeća dalje. Onamo su dolazili s građevinskim majstorima koji su pomicali svoja gradilišta dolinom uzvodno usporedo s izgradnjom ceste i tamo gradili

zahtjevnije zgrade – prije svega crkve i rijetke bogatije kuće kao što je bila primjerice Palčava šiša.

Posebno zanimljivo bilo je istraživanje područja iznad Kupe koje je sa svojim stanovništvom nekad bilo jako povezano s kranjskim krajem preko dubokog kanjona rijeke Kupe. Upoznavali smo proizvodnju brinjevca (rakije od bobica brinja) sušenje voća u tradicionalnoj sušionici i drugo. Naš glavni informator bio je domaćin Anton Colnar, sudionik bitke za Staljingrad...

Slika 12: Male Drage, pred šarmantnom kućom gospodina Silka

Prva dva dana smo u čitaonici u Brod Moravicama prikazivali film Kolpa – Kupa – Koupa koji je nastao u okviru prekograničnog projekta, a predstavili smo i deset godina djelovanja Etnološke zbirke Palčava šiša kao i radionice koje već više godina uzastopce organiziramo uz pomoć

slovenskog etnološkog društva (SED) – dvorana je bila dupkom puna. Druga večer bila je posvećena narodnim pripovijetkama iz doline Kupe, gdje su osim sudionika radionice sudjelovali i domaćini. Za razliku od sudionika radionice koji su govorili o šlatrima, vilama vješticama, mračniku i Petru Klepcu, domaćini iz okolice Brod Moravica znaju samo vještice, mužake – drvene šumske muškarčice – i groznog mračnika. Pošto je s nama bila i studentica iz Dolenjske, čuli smo i nekoliko priča iz njihovog kraja.

Četvrti dan posvetili smo trasi nekadašnjeg trgovačkog puta od Brod Moravica preko Broda do kostelskog kraja, gdje smo sudjelovali na njihovom najvećem ljetnom slavlju o Velikoj gospi u Fari. Susreli smo se s domaćinima i obitelji Južnič. Predstavili su nam projekt Svet Kolpe i pokazali obnovljenu Podliparsku kuću, koja je konzervatorsko obnovljena zahvaljujući našim istraživanjima prije dvije godine. Navečer smo s domaćim ženama s obje strane Kupe u Palčavoj kuhinji pekli pecivo za događaje narednih dana.

Peti dan bili smo u Loškoj dolini. Upoznali smo život u njoj, promotrili smo i arhitekturno snimili nekoliko kuća u Kozarišću, selu ispred grada Snežnika, u prošlosti okruženom plodnim poljima, sada sa sjenokošama – od kuće većeg imanja, preko dviju manjih kuća - *kajža* bezemljaša, jedne iz 18. druge s kraja 19. stoljeća, do kuće manjega seljačkog imanja.

Slika 13: Kozarišće u Loškoj dolini, u razgovoru sa domaćinima

U središtu sela imali smo priliku otkrivati upravo neuobičajeno ambiciozne građevine s nadsvođenim smočnicama u potkrovlju – vjerojatno s početka 19. stoljeća. Vjerojatno ju je izradio graditelj vješt građenju visokih crkvi, jer se radi o statično nevjerojatno ambicioznom

seoskom objektu, nadsvođenom u podrumu i u potkrovlju. Utvrdilo se je da je nekada bila u vlasništvu crkve i da su dvije smočnice u prošlosti vjerojatno služile za spremanje crkvene desetine.

Zaustavili smo se i u naselju na najvećoj nadmorskoj visini u Notranjskoj, na Gornjim Poljanama. Razgledali smo etnografsku zbirku pri Hostovih, koja je bila u sklopu radionice SED uređena proljetos, te snimili jednu od tamošnjih nastambi u raspadajućem stanju, vjerojatno iz 18. stoljeća. Utvrdilo se je da su bile sve starije nastambe u osnovi vjerojatno dimnice. Značajna je posebno za seljačke nastambe (veličina ovisna o bogatstvu) kvadratna kuća postavljena pored pravokutne veže s crnom kuhinjom. Na drugoj strani veže imali su imućniji seljaci dvo-etažne prostore spremišta – podrum u suterenu i smočnicu u jako visokom prizemlju. Iz ukrasa na vratima podruma za krumpir dalo bi se zaključiti da je tu krumpir postao glavni prehrambeni artikl tek nakon masovne gladi u 1820-im godinama.

Slika 14: Pri Južničih, pred obnovljeno Podliparsko hišo na Fari

Na povratku smo se zaustavili u Babnom Polju i upoznali voditeljicu Zavoda Rihtarjeva domačija i njen projekt revitalizacije imanja s kulturno-turističkom djelatnošću. Večer smo zaključili u Pleščima na literarnoj večeri s pjesnikom

na domaćem dijalektu Zlatkom Pochobradskym – domaćinom iz Gerova – i kantautoricom iz Bele krajine Erikom Kralj. Zanimljiv i dinamičan bio je razgovor o njenom stvaralaštvu.

Slika 15: Razgovor sa domaćinima u Malim Dragama

Šesti i sedmi dan bili su posvećeni istraživanju okolice naselja Plešci. Posjetili smo Hrvatsko, izvor Kupe i upoznali nekadašnja sveta mjesta otkrivena uz pomoć pripovijedaka domaćina u vrijeme posljednjih istraživačkih radionica. Sam izvor s dva ponora i jezercem, Pasjom stijenom sa spiljom do druge strane Dimovca, kroz koju su nekada prošli volovi, pa Kačji kamen... U četvrtak navečer prikazana su dva etnografska filma Rasima Karalića – Furmani i Čuvar vremena – koji su gledatelje oduševili svojim osjećajnim prikazom snimljenih ljudi i njihovih događaja. Zaključak je pripao plesnoj radionici s Janezom i Metom Ožura. Oni su nas podučavali narodnim plesovima koji su se nekada plesali u dolini. Polako nam 'dolaze u noge' pa ćemo iduće godine nastupiti s njima...

U petak smo posjetili nekoliko kuća u Požarnici, a dan smo zaključili navečer s pričanjem, gdje smo osim priča iz doline čuli i one iz Suhe krajine, Prezida – pričali smo ih sudionici radionice iz svoje okoline – te s pričama i narodnim pjesmama iz Loške doline koje su sobom donijele Milena Ožbolt i Pevke iz Loške doline.

Gospođe su se potrudile i pogostile nas s domaćim delicijama – posebno ćemo si zapamtiti pečene kruške. Predstavile su se također s odlično otpjevanom Marijom z Ogrskega koju dvije od pjevačica pjevaju od ranog djetinjstva.

Zaključak radionice svih dosadašnjih godina predstavlja subotnje događanje – dan otvorenih vrata kulturne baštine u Plešcima i Zamostu, pohod na Svetu Goru s misom i obvezatnim plesom, te popodnevni sajam na pleškom trgu. I ove godine je bilo mnogo posjetitelja i veseli nas da smo na taj način službeno zaključili događanja zajedno s domaćinima iz okolice koju smo istraživali.

Slika 16: Pekarska radionica u Palčavoj kuhinji je uvijek dobro posjećena.

U realizaciji programa preko projekata Palčave šiše ove su godine financijski pomagali Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Grad Čabar i Primorsko goranska županija, a preko projekata SED Ministarstvo za kulturo RS.

Na kraju se još zahvaljujem svima koji su ove godine pomagali pri realizaciji istraživačke radionice, u njenoj pripremi i prilikom kasnijih posjeta:

- **Emilu Crnkoviću iz Brod Moravica** koji je preuzeo organizaciju dvodnevnog boravka u njihovom kraju i našao nam zanimljive sugovornike,
- **Ljubi i Valentinu Južnić iz Fare** koji nas svaki put rado pomažu prilikom

istraživanja njihovog područja i prilikom predstavljanja projekata,

- etnologinji **Ivani Šarić Žic iz Pomorskog povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka** koja nas je pratila na radu naših terenskih istraživanja u okolici Brod Moravica,
- **Karmen Delač Petković** za njen doprinos pri upoznavanju bajoslovnih pripovjedaka iz brodmoravičke okolice, pročitala nam je nekoliko njenih odličnih literarnih obrada, hvala njenim suradnicama za predstavljanje u čitaonici Kuti,
- studentici slovenistike **Špeli Župančič iz Ambrusa**, studentu povijesti umjetnosti **Dejanu Trohi iz Prezida** i studentici mikrobiologije **Iki Fazarinc iz Ljubljane**, za njihovo sudjelovanje na ovogodišnjoj radionici, što su pomagali u organizaciji priredaba i s nama dijelili svoja iskustva i znanje. Dejan nas je na kraju ljeta obradovao s diplomom na temu čabranskih sakralnih spomenika iz 18. i 19. stoljeća,
- hvala **Janji Urbih** i **Nataši Mele iz Kozarišća** za organizaciju u njihovom kraju, hvala Janjinom ocu, Janezu i Mariu iz Trudnove kuće te drugim domaćinima,
- isto tako hvala **Juretu Kordišu iz Gornjih Poljana**, za gostoljubivost kao i **Alenki Veber**, za predstavljanje njihovog imanja i projekata na kojima radi u **Babnom Polju**,
- na kraju, kao svake godine, hvala također domaćinima iz **Osilnice, Padova, Plešci, Požarnice, Prezida, Tršća, Turki, Loške doline, Broda, Fare, Delnica, Zagreba, Rijeke** i ostalih krajeva u okolici, koji sudjeluju na projektima i priredbama na kojima predstavljamo našu zajedničku baštinu.

Ponovo najljepša hvala Slavku Malnaru iz Ravnica za pomoć pri uređivanju teksta na hrvatskom jeziku, Ogranku matice hrvatske u Čabru i prof. Ivanu Janešu iz

Makovog Hriba za izdavaštvo i urednički rad.

Hvala svima koji su nas primali na terenu i poklonili nam svoje vrijeme i uspomene. Hvala mojim bližnjima i Goranu Majetiću za brigu oko događaja na Svetoj Gori sve od 2006., godine te nas pomoću kolega svirača razveseljavao svojom harmonikom.

Zbog ograničenih sredstava nismo u mogućnosti cjelokupni tekst objaviti i na hrvatskom jeziku, zato objavljujemo knjigu u sličnom obliku kao prijašnjih godina. Svima onima koji ne razumiju slovenski jezik zato se ispričavamo. Knjižica je tiskana uz pomoć sredstava Urada vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, iz projekta Palčave šiše za 2017. godinu. Urad je pokrio i troškove studenata na čemu se lijepo zahvaljujemo.

Slika 17: Narodne pripovijedi sa učesnicima iz Čabarskog, Brodmoravičkog područja i Loške doline.

Prošle smo godine obilježavali deset godina našega djelovanja, zato je ovo prilika da u nastavku predstavimo dio onoga na čemu smo radili u proteklom desetljeću. Nadamo se da naši rezultati pokazuju da naša baština nije zanemariva i da prezidani pa i razrušeni zidovi još uvijek otkrivaju mnoge priče naših predaka na prostoru našeg bivanja.

Još više priča otkrivaju nam domaći ljudi. Zato se moramo truditi da ovdje ostanu i mlade generacije.

Ten years of Palčava šiša Ethnological collection in the upper Kolpa and Čabranka valley

Abstract:

In Palčava šiša Ethnological collection from Plešće we are researching tangible and intangible cultural heritage of millenary interconnected Croatia – Slovenia bordering area and its neighbourhood already for ten years. We are involving local people, students and researchers from both sides of the border in our work already from the beginning. Summer research camps, where each year professionals and students are voluntarily participating their work, and encouraging local people to rethink their own identity. With evening lectures, film projections, literature evenings and different workshops for public they are helping to enrich their awareness of own heritage value. Research work results are presented on the expert meetings, during lectures, in ethnographic videos, many articles were written and four books published. We are also cooperating in the Slovene and Croatian research and developing projects. Beside all that we are working on the conservation and restoration of the house and barn with ethnographic collection – all of them registered as a cultural heritage. According to our initiative, local dialect was registered in national intangible cultural heritage registers of both countries. In the article, we presented overview of our work during first ten years. Work is many times related with challenge to present expert knowledge for local public to help them developing cultural tourism projects. These projects should be an important element of sustainable local economy in the future, if we want to preserve the material and intangible heritage of the area. Challenges and difficulties with which we have to deal during our work and our organisation mode are discussed also.

Deset let Etnološke zbirke Palčava šiša, Plešce

Deset godina Etnološke zbirke Palčava šiša

Slika 18: Palčava šiša in središče Plešč, ko je še stala Tamažava hiša; akril na les, avtor Jernej Kraigher, po arhitekturni skici iz septembra 2006

Uvod

Kljub temu, da je Čabar tako na hrvaškem (zaradi fužine Zrinjskih v 17. stoletju) kot v Sloveniji (zaradi ljudskega junaka Petra Klepca, ki ga je Bevk v svoji povesti

povezal z njim) navidezno poznan kraj, ga zna na zemljevidu poiskati le malokdo. V drugi polovici 17. stoletja je bil ta skrajni severozahodni del Gorskega kotarja pripojen Hrvaški. Kljub razmejitvi je svoje povezave tudi naprej, tako kot v starejši

zgodovini - že vsaj od rimskega časa (a verjetno tudi pred njim), spletal v treh glavnih smereh:

- proti osrednji Kranjski oziroma Sloveniji, preko Loške doline in kasneje tudi Dragarske doline ter Loškega Potoka,
- proti Kvarnerju – prej Bakru, kasneje Reki, ter
- proti dolini Kolpe in obkolpju na obeh straneh meje - okolici Karlovca in Beli krajini.

K zgornjim smerem se je od 17. stoletja s krošnjarstvom Kočevarjev in dobavami Gerovčanov in Osilničanov iz Kvarnerja pridruževala še smer preko Borovške doline.

Na stičišču poti, ki so se z izgradnjo cest po dolini zgornje Kolpe konec 18. stoletja in v začetku 19. stoletja vedno vztrajneje pomikale iz starih tovorniških poti po bregovih v dno doline, leži Osilniška dolina, čez Čabranko in le malo nad njo na hrvaški strani še pleško polje. Od nove ceste po dolini, ki so jo v prvi polovici 19. stoletja zgradili od Broda na Kolpi navzgor do Plešč, so peljali od tam najbolj položni prehodi iz obkolpske poti na drugo povezavo: Kvarner – osrednja Kranjska. Po tem prehodu so tovorili žito in vino iz obkolpja, od 18. stoletja tudi koruzo. Tako sta v 19. stoletju Osilnica in predvsem Plešče na hrvaški strani imela v dolini precej pomembnejšo vlogo od svoje velikosti. Preko Plešč so prehajali tovari za zgornja območja, sem so se s cesto naselili trije veletrgovci iz območja nad dolino. Ena od teh družin je bila družina Čop, lastnica Palčave šiše (*šiša* pomeni v domačem govoru hišo) v Pleščih, ki je prej trgovala v okolici Gerova in Malega Luga, a je v dolini že vsaj od druge polovice 18. stoletja imela tudi del posestva (Smole, 2005, 2006).

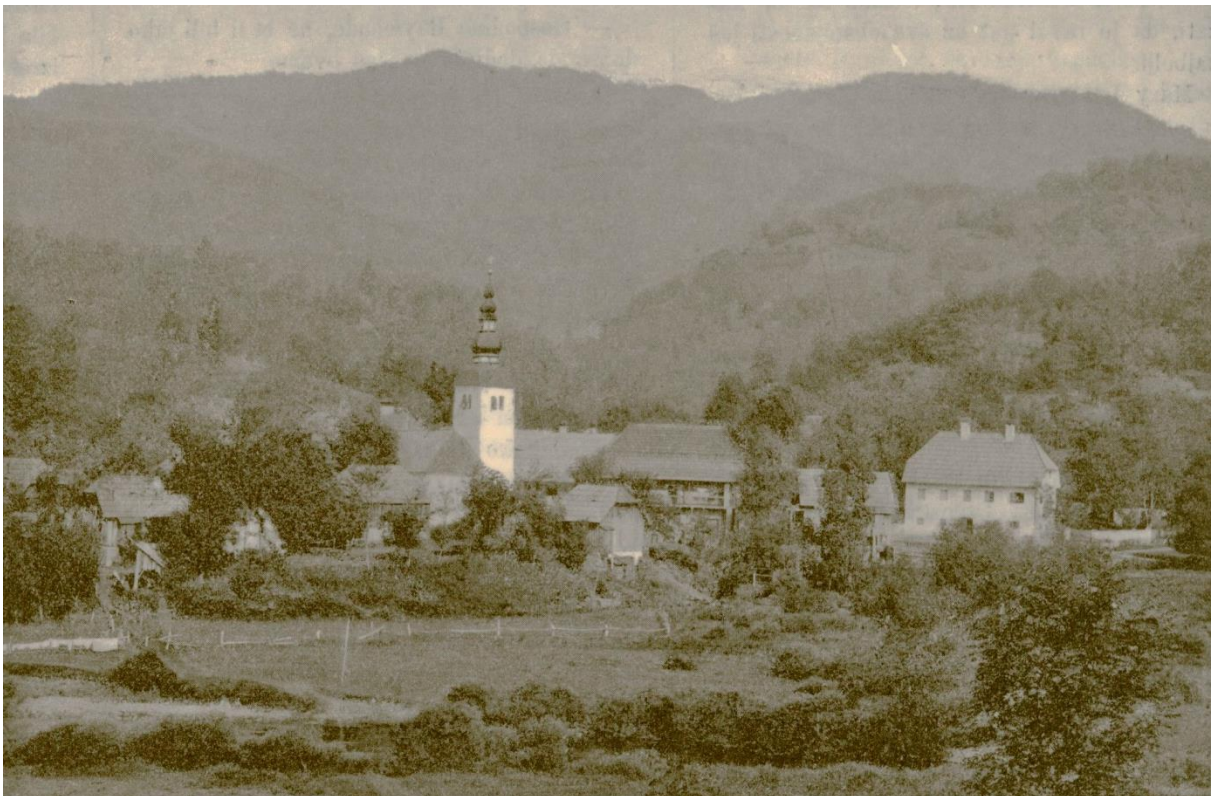
Slika 19: Sveta Gora nad Plešči je pomembno svetišče, verjetno že iz poganskih časov

Zgodovinske in kulturne povezave v dolini, ki so predmet in povod naših raziskovanj, so se stoletja in tisočletja spletale predvsem vzdolž trgovskih poti, ne glede na politično mejo, ki je zadnja stoletja razmejevala dolino. Politična meja je bila nekoč, stoletja manj in le redko bolj strogo zastavljena, le v zadnjih dveh letih je opremljena s 3 m visoko ograjo in rezilno žico, česar ni bilo niti pod italijansko okupacijo med drugo svetovno vojno. Območje sedanje občine Čabar, ki je nekdanj večinoma pripadalo srednjeveški župi Gerovo, je bilo še vsaj konec 15. stoletja poseljeno s številnimi priseljenci iz obdobja kolonizacije Kočevske, in je zgodba več manjših centrov. Prezid se na zgornji strani močno navezuje na Loško dolino, stari center – Gerovo na primorsko stran in dolino Kolpe, Čabar in Tršče (po domače Trstje) sta delila usodo nekaj več kot sto let delovanja fužine in rudarjenja,

ki je bilo zaključeno v drugi polovici 18. stoletja.

Fužina v Čabru in potrebe po delavcih so povzročile večje priseljevanje iz Kranjske. Priseljenci so ob prvih krizah železarne, že v 17. stoletju ter kasneje, nadaljevali pot v osrednji Gorski kotar - na projekte, povezane z novimi cestami, ter še naprej po bolj rodovitni severni Hrvaški, ki se je po miru s Turki ponovno naseljevala. Fužina je povzročila tudi delitev doline, saj je desni breg pripadel Hrvaški. Plešce je, z Osilnico na slovenski strani, iskalo svoje mesto v trgovini z obkolpjem, verjetno tudi s Kočevsko. Tam se je predvsem od 17. stoletja naprej razmahnilo krošnjarenje z blagom, ki je prihajalo iz kvarnerskih

pristanišč. Zaradi kmečke trgovine, ki se je izogibala mitnicam, je te dejavnosti težko slediti. Do druge svetovne vojne so se občasno vrstile gospodarske krize, a gospodarstvo in število prebivalcev se je vztrajno večalo. Večino kriznih obdobj je prebivalstvo od 1870-ih let naprej premoščalo z začasnim delom v bolj oddaljeni tujini (Amerika, nato Francija) ter s sezonskimi deli (v gozdu, krošnjarenje, urmoharstvo) v sosednjih deželah. Ti zaslužki so krepili denarno gospodarstvo in lokalno trgovino, žal pa so domače poljedelske površine postajale pretesne za številna usta, kar je vodilo še v večjo odvisnost od dela v tujini.

Slika 20: Plešce na fotografiji iz publikacije Dom i svet, Zagreb, 1895, avtor Dragutin Žagar

Posebno tragično usodo je območje doživelo med italijansko okupacijo, ko so bila požgana skoraj vsa naselja nad dolino in uničeno po moji oceni okoli 85% stavbnega fonda, predvsem nad dolino. Ljudje so bili odgnani v koncentracijska

taborišča, večina v zloglasni Kampor na Rabu, na drugi strani je bila izseljena sosednja Kočevska, od koder so organizirano odšli stoletja sosedje – Kočevarji. Po kapitulaciji Italije se je večina preživelih domačinov sicer vrnila

na svoje požgane domove, a so zaradi omejenih resursov težko preživeli konec vojne na osiromašenem in nesamozadostnem ozemlju. Že kmalu se je zaradi pomanjkanja delovnih mest in omejenosti obdelovalnih površin pričelo močnejše izseljevanje, ki se je nadaljevalo in se nadaljuje vse do današnjih dni.

Območje je novejših časa do osamosvojitve obeh držav, navkljub vsem problemom, doživelo kot močno povezano – cesta od Broda na Kolpi je šla delno po hrvaški in delno slovenski strani, ljudje so se družili v centrih, kamor so gravitirali geografsko in ne politično, otroci so hodili v najbližjo šolo, umrle se je pokopavalo ne glede na formalno pripadnost župniji, ljudje so hodili k maši v bližnje cerkve in na skupne plese.

Rezultat vsega tega je bilo skupno poreklo ljudi v dolini, skupno narečje in običaji, skupna kulturna - snovna in nesnovna dediščina in celo v hrvaški strokovni literaturi iz 1980-ih let neprepoznava etnična meja (Burić, 1979: str.9). Prebivalci so se razlikovali po nacionalnosti, ki pa je bila večinoma posledica lokacije bivanja – na desnem bregu so bili Hrvati, na levem Slovenci, in zanimivo – na ostalem hrvaškem še do pred nekaj desetletji zaradi govorice vsi Kranjci... V začetku 20. stoletja je živelo na obeh bregovih v dolini zgornje Kolpe in Čabranke, od Srobotnika do Čabra in okolice, približno 5000 ljudi, sedaj jih je ostalo manj kot 800. Nekoč so bili močno naseljeni bregovi, kjer stojijo najstarejša naselja ali njihovi ostanki, sedaj ostajajo naseljene predvsem vasi v dolini, kamor se je priselil tudi del tistih z bregov.

Do pred dobrim desetletjem je bila kulturna dediščina v dolini zelo slabo raziskana. Ko se je govorilo o kulturnih spomenikih, se je omenjalo predvsem cerkvene objekte in redke druge stavbe,

uradno vpisane v registre kulturne dediščine – nekaj stanovanjskih zgradb na osilniškem delu, dvorec graščakov Ghycy v Čabru... Dediščina vseh vrst je bila slabo raziskana, uradno je bilo celo omenjano, da gre za dediščinsko osiromašeno območje.

Slika 21: Palčava šiša je leta 2006 s svojimi odprtimi vrati ponudila malce drugačne poglede na okolico in njen razvoj

V vsakem primeru je obmejna dolina po drugi svetovni vojni zaradi politične meje (na žalost morda tudi zaradi izgnancev, ki so kot civilne žrtve vojne po vojni ostajali močno v senci partizanskih borcev), trpela marginalizacijo z obeh strani. Le redko se je pisalo o obmejnih območjih in krajih, še redkeje se jih je povezovalo s tistimi na drugi strani republiške meje. Redka izjema je bila knjiga Antona Ožbolta, Dežela Petra Klepca (Ožbolt, 1974), ki je predstavila skupni boj proti okupatorju. Interpretacije razvoja in zgodovine so bile večkrat nacionalizirane. Na hrvaški strani se je zgodovina običajno začejala z Zrinjskimi v 17. stoletju. Vsemu temu je v korak sledil tudi negativen odnos do narečja s strani šole in uradnih inštitucij. Postalo je nekaj grdega, premalo slovenskega in premalo hrvaškega, česar se je bilo potrebno odvaditi in pustiti doma. A ljudje ga na srečo vse do danes niso opustili.

Kot predstavniku pete generacije družine Čop, sedaj Smole v Palčavi šiši v Pleščih, so me vsa leta zanimala zgodovinske in kulturne povezave območja in njegovih prebivalcev. K odkrivanju naše preteklosti in vrednotenju sedanjih razmer me je že zgodaj vzpodbudila stara mama Berta, rojena Knavs, s svojimi pripovedmi in številnimi poznanstvi, pomagali pa vsi domači. Od staršev, do sestre Nine, s katero sva v otroštvu zvedavo raziskovala okolico in tu preživljala del počitnic, žene Sonje, ki z veliko dobre volje že odkar se poznavata sodeluje pri naših – že dolgo

najinih projektih, do sinov, ki občasno še vedno pomagajo, nečakinj in vnukov, za katere upam, da jim bo Plešče tudi v bodočnosti uspelo dajati vsaj delček doma. Moral bi omeniti vsaj še teto Bosiljko v Kanadi, ki je ohranitev domačije nesebično podprla s tem, da se je po smrti stare mame odpovedala dediščini in nam pomagala ohraniti posestvo v enem kosu. Veseli smo tudi, da se nam je v desetih letih pri raziskovanju pridružilo lepo število dijakov, študentov in raziskovalcev, a tudi obiskovalcev in domačinov.

Slika 22: Otvoritvena slovesnost na Palčavem dvorišču – tolikšnega števila obiskovalcev kulturne prireditve od blizu in daleč Plešče še ni videlo

Etnološka zbirka Palčava šiša iz Plešč na Hrvaškem

O naših začetkih in oblikovanju ideje o etnološki zbirki sem pred leti že pisal v zborniku etnoloških paralel (Smole, 2006a). Tu naj omenim le na kratko, da smo družinsko, po domače Palčavo šišo (kar pomeni hišo prišleka iz Babnega Polja – *Polca*, v dolini *Palca*, nekoč v starem lokalnem govoru *Palča*) gradbeno temeljiteje urejali že vse od 1989. leta, ko

smo podrli prizidek iz 1890-ih. Z vračanjem v nekdanjo obliko se je pokazala arhitekturna vrednost prvotne družinske stavbe trgovca, kjer je bil vsak prostor na mestu nekdanje funkcije. Primerjalno vrednost pred ostalimi podobnimi zgradbami je pomenila tudi v večini ohranjena originalna notranja oprema, kljub uničenim ali izgubljenim okrasnim predmetom vsaj delno ohranjen drobni inventar, knjižnica, trgovski, zemljiški in družinski dokumenti. Vse to

sem kot glavni iniciator v družini že od srednje šole in s podporo stare mame in pomočjo domačih postopno zbiral in urejal. O hiši, z njo povezani družinski zgodovini in okolju, v katerem so živeli predniki, se je nabralo kar nekaj zanimivih zgodb (Smole 2005).

Prve bodrilne besede in neformalna vzpodbuda za javno odpiranje zbirke in vpis hiše med kulturne spomenike, za katere sem še vedno hvaležen, so prišle leta 2003 s strani kustosov etnografskega muzeja v Zagrebu, naslednje z obiskom Slovenskega etnološkega društva 2004 in Hrvaškega 2005 (Smole 2006). Leta 2005 je bila hiša z dvoriščem in gospodarskim poslopjem vpisana v register kulturnih spomenikov Republike Hrvaške (Črnjar 2005, str. 304-305) po desetletju od prijave, od leta 2015 je v register vpisana tudi celotna zbirka predmetov in pohištva v hiši – kot premična kulturna dediščina. Palčava šiša z dvoriščem in skednjem je bila že ob vpisu v prvi register spoznana za dragoceno stavbno dediščino – stanovanjsko stavbo, ki spoštuje tradicionalno arhitekturo regije, jo nadgrajuje z meščanskim nadstropjem in bogati z ohranjeno notranjo opremo in drobnim inventarjem iz zlatega obdobja tega dela doline v drugi polovici 19. stoletja, ter bogato knjižnico in arhivom.

Projekt odpiranja zasebne hiše za javnost je bil za družino zahtevna odločitev, pri katerem smo bili udeleženi vsi – mama in oče, žena in najini otroci. Odpreti svojo hišo, skozi katere pritličje s trgovino in gostilno so sicer v 150-ih letih prehajali desetisoči, a v družinski nadstropji le prijatelji, ni enostavna zadeva. V družini je šlo lažje, saj smo se zavedali izziva. Predvsem je bilo na to potrebno pripraviti domačine. Zato smo že februarja 2005 obiskali župana, tedaj prof. Ivico Janeša (Malnar Ž. 2005) in jeseni organizirali v

hiši prvo predstavitev za dijake in mlade iz Plešć in okolice. Glas o naših namerah se je širil tudi preko člankov v časopisu *Novi list*, kjer je pomagal lokalni novinar Željko Malnar, svoje je dodala reportaža HTV za *Dobro jutro Hrvatska*, kak teden ali dva pred otvoritvijo, najave v časopisu *Novi list* iz Reke, reportaža v *Dolenjskem listu* (Leskovšek-Svete 2006), v kateri je bil že poudarjen ženski del družine, in na radiju *Delnice*.

Slika 23: Prva dobrodošlica – domača *paftica* in *puhanci* niso smeli manjkati

Na štirih etažah hiše smo uspeli v avtentičnem okolju pripraviti ambientalno predstavitev življenjskega okolja trgovske družine ter nesnovne dediščine vasi in doline (narečje, navade in običaji, glasba...). Restavrirali smo poslikave v salonu iz 1880-ih in vanj po 120-ih letih vrnili tako staro pohištvo, kot peč iz začetka hiše. Preštudirati je bilo potrebno, kako omogočiti ogled družinske hiše večjemu številu obiskovalcev, kar smo dosegli z dvema vhodoma – v klet in v stanovanjski del.

Odpiranje zbirke, v soboto, 9. septembra 2006, k katerem smo vključili ogled vseh ostalih zanimivosti v vasi, je bilo za družino, sorodnike in domačine pomemben dogodek, ki jim je vzbudil ponos in zadovoljstvo nad svojo dediščino. Skupaj z domačini smo pokazali mlin in žago v Zamostu, Tamažavo hišo in mlin v Pleščih, Kovačevo kovačijo, uredili dve turistični

sprehajalni poti okoli vasi, pripravili panoje s predstavitvijo zgodovine in stavbne dediščine, zloženke, projekcije... Obiskovalce smo prvič organizirano odpeljali tudi na Sveto Goro.

Slika 24: Slavnostna govornica - kustosinja Zvezdana Antoš, Etnografski muzej Zagreb

Od obiskovalca, arhitekta Jerneja Kraigherja smo ob tej priložnosti dobili kvalitetne arhitekturne risbe naše hiše, središča Plešč in Svete Gore s cerkvijo, ki nam že leta služijo za pripravo plakatov. Spoznali smo tudi marsikaterega z generacijami izgubljenega sorodnika, celo sorodnike prve žene našega pradedca, ki je bila iz Postojne. Na otvoritev je kljub težavam z maloobmejnim prehodom prišel avtobus muzealcev iz Dolenjske. Iz Ljubljane je prišel avtobus službenih kolegic in kolegov ter članov SED, za kar so bili potrebni posebni organizacijski prijemi. Na otvoritvi so kot slavnostni govorniki sodelovali kustosinja Zvezdana Antoš iz Etnografskega muzeja v Zagrebu, župan Željko Erent in predsednik izvršnega sveta občine Čabar – sosed Zoran Kuzele.

Že ob pripravah hiše za otvoritev nam je prvič finančno pomagal Urad za Slovencev v zamejstvu, s čigar pomočjo smo lahko kupili material za restavriranje stare poslikave salona, ki smo ga z lastnim delom in pomočjo slikarke Mateje obnovili. Posneli smo material za predstavitve. Pri otvoritveni slovesnosti je aktivno sodelovala občina Čabar in dijaki srednje šole Vladimir Nazor, ki so brali

uvodno predstavitev v hrvaškem knjižnem jeziku in domačem narečju. Slovenski del besedila je brala Sonja Smole – najmlajša nevesta v hiši. V dveh dneh se je zvrstilo skoraj 400 obiskovalcev iz Hrvaške in Slovenije in s tem smo pričeli naše že deset let trajajoče dejavnosti.

Javnosti smo pokazali, da živimo na obmejnem območju, kjer sta se skozi celotno zgodovino prepletali slovenska in hrvaška tradicija, ki sta se stoletja bogatili še s tradicijo kočevskih Nemcev. Na otvoritveni slovesnosti smo ob bok kot enakovredna partnerja v obmejnem prostoru postavili tako hrvaški kot slovenski knjižni jezik in lokalno narečje, ki povezuje oba. Otvoritvi je bila posvečena dvojna stran zagrebškega Vjesnika, 12. septembra 2006, z naslovom »Velika povijest u maloj kući« in članek v ljubljanskem Delu (Vogel, 2006). Postali smo prva zasebna etnološka zbirka na Hrvaškem (Tenžera 2006). Izvedli smo prvi intervju za hrvaško televizijo.

Leta 2007 smo s pomočjo projektnega denarja Urada za Slovencev v zamejstvu pripravili trajne predstavitvene panoje v kleti in na njih predstavili zgodovino območja, stavbno dediščino vasi pred 1856. letom, ko je bila zgrajena Palčava šiša, ter zgodbo razvoja hiše in njenih predalav v dobi poldruega stoletja. Izdelane so bile smerne table po zbirki, na katerih so bila poslopja, prostori in predmeti, poimenovani v lokalnem narečju, kot so jih vedno poimenovali prebivalci hiše. Klet je bila dopolnjena z narisanimi figurami naših prednikov v naravni velikosti – od Kočevarjev iz Valvasorjeve upodobitve, o katerih vemo zelo malo, preko kmečkega trgovca in vaškega sodnika iz prve polovice 19. stoletja, do predstavnika meščansko živeče naslednje generacije iz konca stoletja.

Slika 25: Del družine Smole ob sneženem božiču leta 2007

Začetki raziskovalnega dela na terenu

Že same priprave na otvoritev zbirke za javnost so pomenile velik raziskovalni izziv. Kljub temu, da sem se že od srednje šole ukvarjal z raziskovanjem domačije svojih prednikov (Janjič, 2005), skrbno zbiral in popravljaj odslužene predmete po hiši in okolici, zlagal dokumente in knjige ter njihove ostanke, ljubiteljsko študiral zgodovino, stavbarstvo in notranjo opremo, etnologijo in podobna strokovna področja, ki so mi dajala osnove za razpoznavanje predmetov in okolja, zvedavo spoznaval okolico, prehodil in prekolesaril večino poti in se pogovarjal z množico domačinov, tega do takrat še nisem predstavljal javnosti.

Najprej je bilo potrebno že za otvoritev pripraviti prezentacijo zgodovine hiše in okolice ter jo povezati s snovno dediščino v okolici. Izdelani so bili panoji, ki smo jih postavili po vasi pred ključne objekte, pripravljenih je bilo nekaj računalniških prezentacij, ki so se projicirale na velikem platnu v kletnem prostoru. Z njimi smo

želeli opozoriti na vse tisto, kar predstavlja materialno kulturno dediščino v vasi in okolici – urbanizem vasi in kulturno krajino, naravno dediščino, stavbno dediščino, notranjost objektov s staro opremo in okrasjem, spomeniki na pokopališču... Obiskali smo stare hiše po vasi – Girafkino, Tamažavo, Špelno, Starinkino, ljudje so nam pokazali stare predmete, opozarjali smo na njihov pomen in vrednost. Bili so ponosni, ko so njihove fotografije zagledali na javni predstavitvi.

Z začetnimi raziskavami na terenu smo uspeli pokazati ljudem, da je najpomembnejši element kulturne dediščine v okolju prav etnološka dediščina, vezana na način življenja in kulturo ljudi in njihovih prednikov - tako snovna kot nesnovna dediščina. Lahko rečem, da jim je že samo raziskovanje, a tudi število obiskovalcev otvoritve zbirke dokazalo, da so lahko kljub vsemu siromaštvu med vojno in po njej, še bolj pa odklonilnemu odnosu po vojni, še vedno ponosni na tisto, kar je ostalo v dolini. In da se slovenskega porekla tudi v novi državi ni potrebno sramovati.

Slika 26: Del dijakov gimnazije iz Čabra - udeležencev raziskovalne delavnice leta 2007

Pomemben element je bila vključitev nesnovne dediščine, kar je bilo kot element muzejskih prezentacij na Hrvaškem in v Sloveniji leta 2006 še v povojjih. V ta

namen smo z malo ekipo snemalca, asistentke in vodje obiskali nekaj najstarejših ljudi v vasi ter avdio-vizualno posneli več deset ur narečnega materiala. Posnetki so se najprej vrteli kot zvočno ozadje v Palčavi šiši. Zbrani material je služil še nekaj let kasneje za osnovo etnografskim filmom. Za zvočno ozadje smo posneli tudi skoraj sto starih predvojnih gramofonskih plošč s slovensko, hrvaško in nemško, takrat popularno glasbo, podobno kot se je nekdanj

vrtela v Palčavem salonu. Od Radia Slovenija smo pridobili zvočne posnetke iz 1970-ih let, na katerih je igral harmoniko in domače pesmi zadnji harmonikar v Palčavi gostilni – Anton Gašparac, po domače Črček iz Zamosta. Vsi posnetki se še vedno občasno predvajajo ob obiskih večjih skupin in služijo kot pomemben element za podoživljanje nekdanjega kulturnega okolja.

Slika 27: Udeleženci raziskovalne delavnice v Palčavi šiši leta 2010 z domačini iz Babnega Polja, Bukovice in Prezida, na dvorišču Rihtarjeve domačije

Do konca leta 2006 nas je obiskalo okoli 800 obiskovalcev, kar je bil obetaven začetek, kljub tedaj že precej trdno zaprti glavni cesti po kolpski dolini, ki je bila dodatno omejena z maloobmejnim mejnim preходом Sela-Zamost, s pisanjem dovolilnic, čakanjem na prehod in plačevanjem takse. Kot sem v nekem osebnem pismu leta 2006 napisal sosеду, zgodovinarju prof. Jožetu Ožuri iz Osilnice, ki mi je takrat kritično pregledal prva pisanja:

»... se je s prekinitvijo ceste po dolini, (in s paralelno potjo po slovenski strani od

Broda do zaprtega mostu pri Gašparcih) hrvaškemu delu doline zgodila velika krivica, saj ga je odrezala od zaledja (slovenskega in hrvaškega). In Slovenstvo lahko merijo domačini le s takimi dejanji. To je tista rana, ki jo nekje omenjam. Rešitev bi morala biti vsaj enostranska, če druga stran tega ne more ali noče razumeti.

Pošteno povedano: sploh se ne veselim obkolpske ceste po hrvaški strani, prav tako kot se v trenutni situaciji v dolini ne morem veseliti, kot se mogoče čudno sliši, niti povezave čez Čačič proti Kočevju, saj

se bojim, da sta to dva reza, ki bosta za večno razdelila do sedaj stoletja kulturno povezano prebivalstvo. In izbrisala vse tiste prepoznavnosti, za katerih ohranitev se trudimo.

Celo EU pri tem prelomu ne bo mogla kaj dosti pomagati, ker bosta zarezana politično, iz drugih centrov, ki problematike ne poznajo in vidijo v prebivalcih le in samo Slovence ali le in samo Hrvate... ».

Slika 28: S pleškimi dijaki v živo iz Palčave štracune, za oddajo Zagonetna putovanja, novinarja Mladena Kušeca, Radio Hrvaška 1, 2009

Prve strokovne objave

Prvi resni strokovni izziv po predstavitvi območja skozi zgodovino družine je predstavljalo vabilo na mednarodno posvetovanje Etnološke zbirke in kulturna podoba Slovencev na hrvaškem, leta 2005 v Zagrebu. Ob tej priložnosti sem pomagal organizirati in voditi ekskurzijo slovenskih etnologov in kulturnih antropologov iz Ljubljane skozi naše kraje. Ustavili smo se v Prezidu in Čabru ter obiskali Plešce s Palčavo šišo, ki tedaj še ni bila urejena za javnost, ter žago in mlin v Zamostu. Rezultat ekskurzije in referata je bil članek v Glasniku SED (Smole, 2005) in prva strokovna objava v zborniku posveta

(Smole, 2006a), ki je s podnaslovom »Kontinuiteta prepletanja hrvaške in slovenske tradicije na obmejnem podežlju?«, postavljala pod vprašaj tisto, kar sem opozarjal v predhodnem citatu. Opozorilo na zavestno prekinjanje povezav in nevarnost nacionalnega razmejevanja (zamejevanja) doline:

»V kolikor politika na obeh straneh meje tega ne bo prav kmalu spoznala, se bo počasi in za vedno, kljub trudu nekaterih, izgubila stoletna identiteta tega področja in ostala bo le še nema priča muzejskih postavitev.« (Smole, 2006a)

Posvetu v Zagrebu je leto dni kasneje sledilo povabilo na mednarodni simpozij - 9. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo na Kozjanskem, maja 2006. Ker je bila tematika mesto in trg na meji zame zanimiva, sem za to priložnost pripravil obširnejši pregled oblikovanja ideje o Palčavi šiši kot etnološkem spomeniku, ki je bil objavljen v zborniku (Smole, 2006b). V dobrem letu smo objavili še predstavitev hiše, družinske zgodbe in zbirke tako v slovenskem kot v hrvaškem in angleškem jeziku, v glasniku SED (Smole 2006c) in časopisu Etnografskega muzeja v Zagrebu (Smole 2006c).

Otvoritev zbirke in dejavnosti so privedle do prvih nekaj odmevnih priznanj: prejeli smo priznanje za najboljše urejeno etnozbirko v Primorsko goranski županiji leta 2007 in istega leta tudi Častno Valvasorjevo priznanje Slovenskega muzejskega društva za ureditev muzejske zbirke Palčava šiša v zamejstvu. Leta 2009 smo za naše delo prejeli priznanje Slovenija nostra, v naslednjih letih priznanje Društva zakrajčke košenice iz Zakrajca Turkovskega, Matice Hrvatske Ogranak Čabar in Grada Čabar.

Slika 29: Palčavi - Smoletovi ob podelitvi Valvasorjevega priznanja v Narodni galeriji, Ljubljana, 2007

Kritični pogled na stanje v dolini in poskuse razmejevanja sem obdelal preko pregleda objav v starejši literaturi na naslednjih etnoloških paralelah, leta 2008 v Varaždinu (Smole 2009a). Analiziral sem kulturno biografijo našega izoliranega območja na meji med Hrvaško in Slovenijo na temelju vključevanja oziroma izključevanja elementov romantizirane zgodovine, geografskih in političnih mej in različnih političnih ideologij v zadnjih sto in nekaj letih od prvih tiskanih objav. Ugotovitve so bile zanimive, saj so se (strokovne oziroma znanstvene) objave redno prilagajale trenutnim pogledom politike na obmejno območje.

Leta 2009 nam je gospa Marjana Mirkovič posredovala pobudo Sveta narodne manjšine Primorsko-goranske županije. Marjano smo spoznali že na strokovnem srečanju v Zagrebu pred otvoritvijo zbirke, od takrat vsa leta spremlja naše delovanje in o njem marljivo obvešča slovensko javnost preko časopisov in radijskih oddaj iz zamejstva, za kar si zasluži našo prav posebno zahvalo. V imenu sveta so nam

ponudili možnost priprave knjižice o hiši, ki bi bila del zbirke Slovenski prispevki k županijski dediščini. Povabilo smo z veseljem sprejeli in preko pomladi je z oblikovalcem Rokom Zelenkom nastala prijazno oblikovana predstavitevna knjižica s številnimi fotografijami, ki so predstavile bogastvo v hiši ohranjene dediščine in naših dejavnosti (Jaksetić 2011). Knjižica (Smole 2010b), ki je bila natisnjena do konca 2010. leta in je bila v Reki in na Plešcih predstavljena spomladi 2011. leta, je vsebovala tako slovensko besedilo o zgodovini hiše in družine kot hrvaški prevod. Na našo pobudo je bil s pomočjo Slavka Malnarja med njiju dodan še opis v domačem narečju. S tem smo simbolično pokazali umeščenost našega narečja med oba nacionalna jezika.

Slika 30: Predstavitev zgodovine območja in njegovih prebivalcev na narečnem večeru v Dekanih pri Koprju, 2011

Leta 2009 smo od organizatorjev iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper, Univerze na Primorskem, Koper in Inštituta za zgodovinske in družboslovne vede, HAZU, Reka, prejeli povabilo za udeležbo na mednarodnem znanstvenem srečanju pod naslovom Perspektive slovensko-hrvaškega obmejnega območja,

v Kopru. Namen srečanja zgodovinarjev, antropologov, etnologov in geografov iz Slovenije in Hrvaške je bil osvetliti dognanja o obmejnem območju od 18. stoletja naprej ter obenem osvetliti sedanost in probleme. Na simpoziju sem z referatom »Zgornjekolpska in čabranska dolina – prekinjene naravne povezave ali neperspektive zaprtega območja«, kritično predstavil probleme našega območja, katerega meja se je vedno bolj zapirala, a tudi naše dejavnosti za promocijo skupne kulturne dediščine, ki so kljubovale političnemu in fizičnemu zamejevanju (Smole 2011b).

Vsa leta sodelujemo tudi s plodovitim domoznanskim pisateljem Slavkom Malnarjem iz Trstja. Nekaj naših prilog je bilo vključenih že v njegovi prvi izdaji Zgodovine čabarskega kraja (Smole 2008), pomaga nam tudi s prevodi v hrvaški jezik. Leta 2012 je prišel na idejo, da napiše obsežen pregled načina življenja v njegovem domačem kraju – Ravnicah, ki ležijo 750 metrov nad morjem, kot se ga je spomnil iz svojega obdobja ali pripovedi sosedov. Naprosil me je, če bi lahko pomagal pri prevajanju v slovenščino. Celo zimo sva tako izmenjevala datoteke, opozarjal sem ga na pomanjkljivosti in komentiral njegove zapise v primerjavi z življenjem pri nas v dolini. Nastala je zanimiva knjiga, katero sem predstavil v Glasniku SED (Smole 2014a), žal pa jezikovno rezultat ni bil najboljši, saj je avtor dopolnjeval besedilo še po slovenski lekturi... Zadovoljiti se je bilo treba torej s kvaliteto vsebine.

Z navedenim se objave niso zaključile, postajale so z vsakim letom bolj povezane z rezultati raziskav, ki so z novimi odkritji na terenu dodajale kamenčke k našemu vedenju, in zato te objave navajam v sledečih poglavjih.

Etnološke raziskovalne delavnice

Z etnološkimi raziskovalnimi delavnicami za študente in prvih nekaj let tudi dijake, smo pričeli že v letu 2007. Po intenzivnemu letu priprav za otvoritev je bilo potrebno najti nove dejavnosti, preko katerih bi lahko po eni strani vključevali domačine in po drugi strani skupaj z njimi raziskovali območje ter jih vzpodbujali k spoznavanju lastne dediščine in njene vrednosti.

Slika 31: Predstavitev rezultatov raziskovalne delavnice Pleščanom na prireditvi na Palčavem dvorišču, avgusta 2007

Prve formalne delavnice (Smole, Hobar, Hercog 2007), za katero smo pridobili nekaj sredstev od Urada za Slovence v zamejstvu, občine Osilnica, lokalne tovarne Lož Metalpres in obrti GEC d.o.o. se je udeležilo precej dijakov gimnazije v Čabru. Naša prva mentorica je bila študentka etnologije Sonja Herzog, z njeno pomočjo smo zbrali kar nekaj pričevanj o življenju starejših ljudi po vasi. Tema delavnice je bila zastavljena razvojno – etnologija in kulturni turizem. V pleški šoli sta za javnost predavali etnologinji iz hrvaškega - Dunja Majnarič Radošević in slovenskega etnološkega društva - Anita Matkovič, sam sem predstavil zgodovino kraja in njegovo dediščino. Skupaj z udeleženci smo potem čez teden obiskovali Zamost, Ribjek, peš s Pleščani in Osilničani Zakrajc Turkovski

ter številne informatorje. Teden smo zaključili s prireditvijo na Palčavem dvorišču. Zanja so udeleženci in gimnazijci iz Čabra pripravili in odigrali igro na besedilo Zlatka Pochobratskega, odzivi okolice so bili odlični.

Po tem začetku se poletna raziskovalna delavnica izvaja vsako leto. V začetku še s srednješolci iz okolice, nekaj let kasneje smo pričeli k udeležbi vabiti študente in strokovnjake iz obeh držav. Časovno je ostala v tednu po sredini avgusta in je vsa leta povezana z zaključkom, ki ga predstavlja sobotni pohod na Sveto Goro, kjer vključimo tudi mašo s pleškim

pevskim zborom, malico in celo tradicionalni ples (ta je bil nekoč običajen del romarskih obveznosti), ter popoldanski vaški sejem na pleškem trgu, ki se je več let zaporedoma združil z dramskimi nastopi dijakov iz Čabra. Posebna zahvala pri tem gre Tomislavu Čop in Klari Modrić iz Gerova, glavnima igralcema. Tomislav je celo pripravljajl scenarije na podlagi razgovorov, ki smo jih poslušali na terenu. Eno od dramatisiranih zgodb je prispeval Bojan Pajnič, s katerim sva do njegove smrti prediskutirala marsikatero temo s terena, ki ga je raziskoval na obeh straneh doline.

Slika 32: Snemanja in razgovori v narečju leta 2010 pri Lenčevih v Bosljivi Loki

Vsako leto je bila tema naših raziskav izbrana vnaprej, vendar smo se prepuščali tudi trenutnim odločitvam in se prilagajali odkritim zanimivostim ali informatorjem ter iniciativi sodelujočih. Posvečali smo se

stavbni dediščini, pregledali in premerili smo mnoge stavbe, zapisovali zgodbe njihovih prebivalcev, raziskovali tradicionalne obrti v dolini in njihov vpliv na priseljevanje in preseljevanje, tradicionalne plese, običaje... Material je

služil za objavo knjige o tradicionalnih obrteh (Smole 2012) ter treh zvezkov Stavbne dediščine v dolini zgornje Kolpe in Čabranke in okolici (Smole 2013c, 2014c, 2016a, 2016f), poročil v Glasniku SED, lokalnih časopisih, prispevkom na etnoloških paralelah (Smole 2016a) in podobno.

Slika 33: Etnološki razgovor Tomaža Simetigerja z Lojzko Lavrič v Črnem Potoku, avgusta 2011

Leta 2008 je dejavnosti raziskovalne delavnice zapolnila dvodnevna zaključna etnološko-muzeološka delavnica Slovenskega etnološkega društva, ki jih je vodila Tita Porenta (Porenta, Smole 2008). Delavnica je bila peta po vrsti: prva je bila izvedena v Slivnu pri Vačah na temo umetnosti interpretacije, druga v Krškem - dediščina v turizmu, etnološka dediščina v rokah ljubiteljev, tretja v Ljubljani - dokumentiranje in ohranjanje premične kulturne dediščine, četrta v Novi Gorici - posredovanje etnološke dediščine. Peta z naslovom: Promocija dediščine je bila izvedena s sodelovanjem Etnološke zbirke Palčava šiša in Hrvaškega etnološkega društva. Z udeleženci smo obiskali Prezid, Čabar, Sveto goro s Petrom Klepcem v Malem Logu. V Plešcih so se zvrstila predavanja o ukrepih EU za razvoj kulturne dediščine na podeželju, predstavljene so bile izkušnje o

evidentiranju zbirk na Hrvaškem, svojo dejavnost so predstavile še članice katedre za čakavski jezik iz Bakra ter »Težaki i težakine« iz Praprutnjaka. Udeleženci delavnic za vodje zasebnih zbirk so prav v Plešcih prejeli zaključna spričevala iz rok dr. Naška Križnarja. Prvič smo imeli priložnost etnologom predstaviti tudi domačo kulinariko teh krajev s pomočjo Šuštarjevih - *župo na krumpir*, domače sire, pečenega domačega jagenčka, *krumpirjevo* in *rožičkavo paftico*.

Z rednimi raziskovalnimi delavnicami smo nadaljevali od 2009. leta naprej. Dve leti smo se posvečali raziskovanju krajev in snemanju zgodb o življenju njihovih prebivalcev v narečju na video kamero. Vsa leta ima tako pomembno vlogo raziskovanje nesnovne dediščine, ki je bila potem večkrat predstavljena širši javnosti po Sloveniji in Hrvaški.

Slika 34: Izdelovanje rož iz papirja na Palčavem skednju, 2011

V letu 2010 smo se posvetili novi temi: raziskovanju pozabljenih tovorniških poti po dolini, ki so pred stoletji povezovale sedaj nepovezane kraje (Smole, Veber

2010a). Prvi skupni obhodi so prinesli nova spoznanja, tako o trasi poti na obeh straneh doline kot o stavbni dediščini na njih. Ta je bila marsikdaj posledica razcveta določene poti v omejenih časovnih obdobjih. Tako so bile dokazane trase predvsem po slovenski strani, opozorjeno je bilo na smer Borovec – Belca – Mandli – Okrivje prečno preko doline. Obiskali smo tudi Sokole in Gerovo. Dokazano je bilo, da so tovorniške

poti zamrle šele v 1850-ih letih. Napisan je bil članek na to temo, ki sicer nikoli ni bil objavljen, a je služil kot osnova nadaljnjim publikacijam. Tematika je bila v naslednjih letih večkrat predstavljena s predavanji, od Loške doline, Loškega Potoka, Čabra, Plešč, Osilnice, Kostela, Delnic, do Zagreba. O raziskovanju poti sem leta 2012 napisal poročilo, ki še ni bilo objavljeno (Smole 2012g).

Slika 35: Otvoritev razstave likovne kolonije na Palčavem skednju, avgusta 2012

Leta 2011 smo raziskovali, kaj je ostalo od tradicionalnih obrti v dolini. Zanimiva je bila ugotovitev, da navkljub številnim dobrim kovačem pred drugo vojno, ni bilo možno dokazati kontinuitete čabarske fužine, ki je uradno prekinila delovanje v 1780-ih, niti njenih mojstrov. Večina kasnejših kovačev je bila priseljenih kasneje. O obrteh, ki so bile prisotne v dolini in okolici, je bila objavljena trijezična knjiga, ponovno z vmesnimi narečnimi opisi obrti, ki so jih prispevali udeleženi dijaki čabarske gimnazije (Smole 2011a, 2012a). Na žalost je večina starih obrti v dolini opuščenih.

Istega leta je na podlagi takrat dostopnih digitaliziranih slovenskih in hrvaških časopisov nastal članek z zanimivim pregledom časopisnih objav o krajih v dolini, ki je bil dokončan leto kasneje (Smole 2012f). Izbrskali smo številne objave: med drugim tudi prvo z zgodbo Petra Klepca iz 1846. leta v Kmetijskih in rokodelskih novicah, razpis za učitelja v šoli v Pleščih iz 1855. leta, o rivalstvu Plešč in Čabra v 1874-em letu, dva prispevka našega pradedca o stanju v Pleščih iz 1872, potopis s pohvalo urejenosti Plešč iz 1892. leta in sporočilom o »...prav krasno opravljeni dvorani (ki bi

delala čast vsakemu mestu)...«. Šlo je za Palčav salon. Tudi o trudu Pleščanov, da si zagotovijo dodaten sejem v 1890-ih, skupnem praznovanju Pleščanov in Osilničanov ob obisku hrvaškega bana, ter razpadu Avstro-Ogrske, in drugih, za

dolino pomembnih dogodkih. Od takrat se je dostopnost dokumentov na internetu večala, zato bi bilo dobro nekoč članek, ki je bil pripravljen ob razstavi v Palčavi *štacuni*, enkrat v bodočnosti ponovno dopolniti.

Slika 36: Udeleženci delavnice SED in Etnološke zbirke Palčava šiša v urejeni etnografski zbirki pri Mnčkinih, ki smo jo uredili v sklopu delavnice, Trava, avgusta 2013

Od leta 2011 se med raziskovanjem več posvečamo stavbni dediščini in stanovanjski kulturi, njenim izvorom oz. trasam kulturnih povezav, po katerih so prihajali priseljenci in kulturni vplivi. Tem so marsikdaj sledili tudi stavbarji, a so po naših ugotovitvah gradnjo večinoma prilagajali lokalni tradiciji, ki so jo diktirali naročniki, ter lokalno razpoložljivim materialom – kamnu različne kvalitete, apnu, lesu (ki je bil nekoč precej bolj omejen vir kot si predstavljamo) in od zadnje četrtine 19. stoletja tudi opeki. Pokazali smo razlike med stavbnimi osnovami in razvojem hiš na čebranskem območju, ki so sledile tradiciji (domnevno)

kočevarskih dvotraktnih zgradb – dimnic. Dolenjske vrhhlevne in vrhkletne stavbe z gankom smo lahko zasledili po dolini navzgor do Plešč in Požarnice. Uskoške hiše z odprtim, nizkim ognjiščem so prisotne po zaselkih na hrvaških bregovih nad dolino Kolpe in delno na Kostelskem. Na eni od starih poti preko kolpske doline so se tem tipom pridružile hiše s kamnitim vhodnim podestom – v primorju imenovanim *baladur*, s stopnicami in obokom ter vhodom v klet spodaj priseljencev iz kvarnerskega zaledja, najdene v naseljih nad potokom Belico nad Kuželjem. Skromne enocelične ognjiščne gozdnih delavcev so prevladovale v zaselkih v okolici Trstja (Tršća) in drugih

siromašnejših krajev (Smole 2013c, 2014c, 2016a, 2016f), priseljenih predvsem zaradi železarjenja v Čabru. Zaradi teh stavb so njihovi prebivalci dobili oznako *bajtarji*. Vse to je kazalo zanimive smeri in otoke poselitev, ki so po več stoletjih budnemu opazovalcu v zasnovi stavb še vedno zaznavne, kljub razvoju ognjiščnih v štedilniške kuhinje.

Z leti so se delavnice udeleževale študentke in študenti iz Slovenije in Hrvaške, imeli smo tudi nekaj tujcev: iz Nemčije, Francije, Velike Britanije. Udeleževali so se je etnologinje, kulturne antropologinje, etnomuzikologinje in muzikologi, etnokoreolog, dialektologi, slovenistke in kroatistke, zgodovinarke, arheologinje, krajinske arhitektke, geografije, filozofi, umetnostni zgodovinar, celo scenografka. Vsak udeleženec je prispeval svoj pogled na tematiko in način dela na terenu. Pod mentorstvom arheologinj smo izvedli celo arheološke vaje na terenu – neinvazivni pregled in snemanje terena na Geštincu – potencialnemu najdišču železarskih vetrnih peči iz 15. stoletja. Poslušali smo predstavitev študentskih raziskovalnih nalog, praktičnih izkušenj, seminarjev, diplomskih del... Dogajanj med in ob delavnicah se večkrat udeležujejo tudi naši otroci, vnuki in nečakinji Ika in Neja, kar nas posebno veseli.

Med delavnicami obiskujemo naselja občin Osilnica, Loški Potok – Dragarska dolina, Kostel, Čabar ter Loško dolino, Delnice in letošnje leto še Brod Moravice z okolico. Vsa ta območja s kulturno dediščino izkazujejo nekdanjo povezanost preko tovarniških in drugih poti, a tudi lokalne posebnosti, ki so posledica ali priseljenega ali avtohtonega prebivalstva. V zadnjem letu pozorno sledimo zgodbam v prostoru, bajeslovnim bitjem ter z njimi povezanimi prostori v naravi.

Slika 37: S sodelavkami in lastnikom Romanom pred hišo Gajskih v Bezgovici, kjer smo uredili etnografsko zbirko avgusta 2014

V času delavnic smo z udeleženci uredili nekaj zanimivih etnografskih zbirk, saj se delavnice izvajajo že pet let v sodelovanju s Slovenskim etnološkim društvom in pristojnimi pokrajinskimi muzeji z obeh strani meje. V letu 2012 smo uredili obsežno in bogato zbirko kmetijskega in obrtnega orodja pri Jakobu Bartolu na Travniku pri Loškem Potoku (Smole 2012c). V njej se je na skednju znašel celo star lojtrnik iz Palčave šiše, narejen na Pleščih pred prvo svetovno vojno. Leta 1943 je bil podarjen in od takrat uporabljan v Srednji vasi, pri sorodnikih naše stare mame. Drugo zbirko smo uredili leto kasneje na Travi, pri Marti Stainer, predmete je pomagal evidentirati Muzej Ribnica. Zbirka pri *Mnčkinih* nudi zanimiv pregled nad orodjem in opremo kočevarske družine (Moric 2014), ki se je že leta 1911 odselila in hišo v 1930-ih letih v Ameriki prodala sedanjim lastnikom. Leta 2013

smo urejali zbirko pri Gajskih v Bezgovici nad Osilnico (Kovačič 2014). Lastnik Roman Janeš je zbral precej starega orodja, ne samo z domačije, temveč tudi iz vasi in sosednjih naselij. Muzej Kočevje z etnologinjo Živo Ogorelec in sodelavkami je predmete evidentiral. Tako kot ostale zbirke je bila tudi ta na koncu tedna slavnostno odprta. Naslednje leto smo se posvetili fotografski zbirki v Gašparcih na hrvaški strani (Smole 2015b). V njej so ohranjene številne stare fotografije in celotna fotografska oprema Ivana Šafarja,

ki je začel kot prvi poklicni fotograf v tem delu doline v drugi polovici 1910-ih let in njegove hčerke Fanike, ki je s fotografsko obrtjo zaključila v Osilnici, v 1980-ih. Pri delu nam je pomagal Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, z etnologinjo Ivano Šarić Žic, s katero sodelujemo že od registracije hiše za kulturni spomenik. Rezultat je bila zanimiva razstava na Palčavem skednju. Vse zbirke so javno predstavljene, vključene v promocijo krajev in turistične programe, kar nas posebno veseli.

Slika 38: Naši muzikanti: Ive iz Podvrha, Goran iz Plešč in Blaženko iz Mandlov s pevcem Jožetom Tamažavim ob zaključni prireditvi delavnice na Palčavem skednju, avgusta 2014

Raziskovalnemu terenskemu delu so se najprej, že leta 2007, priključili razgovori o delu in literarne urice z lokalnim raziskovalcem Slavkom Malnarjem ter pesnikom in pisateljem Zlatkom Pochobraskym, ki sta naša gosta vsa leta. Od leta 2010 smo najprej pričeli še s popoldanskimi, leto kasneje z večernimi predavanji in prireditvami na temo kulturne dediščine in ustvarjanja. Odvijala so se nekaj let v Palčavem salonu, ki sprejme največ 25 ljudi, od leta 2011 delno tudi na skednju, kjer je bila v delu

nadstropja urejena razstava o tradicionalnih obrteh v dolini. S predavanji in drugimi prireditvami smo vzpodbudili tako študente kot strokovnjake k predstavitvi in promociji njihovega dela, izmenjavi informacij in izkušenj o temah, ki zanimajo vse udeležence, ter obenem omogočili domačinom stik s strokovnimi temami in delom (Malnar Ž. 2016, 2017). Marsikatera od teh tem ima namreč turistično-razvojni in izobraževalni potencial. Leta 2015 smo uredili nov prostor za prireditve na skednju, ki služi

predavanjem, literarnim večerom, koncertom in drugim srečanjem in od takrat je salon v hiši rezerviran le za najprestižnejša srečanja.

Na tem mestu bi želeli spomniti še na enega marljivega sodelavca, ki nas spremlja vseh deset let – novinarja Željka Malnarja, lokalnega dopisnika Novega lista iz Reke. Po njegovi zaslugi novice o naših delavnicah in drugih dejavnostih redno prihajajo v hrvaški tisk in njegovo knjigo o Plešcih (Malnar Ž. 2009, str.49-51).

Slika 39: V desetih letih so se nam odprla vrata mnogih hiš po dolini in okoli nje

Izkušnje iz delavnic v Plešcih sem imel priložnost uporabiti pri svojem delu v Slovenskem etnološkem društvu, kjer že od leta 2010 kot član izvršnega odbora vodim delovno skupino za ljubitelje etnologije. Na delavnicah, organiziranih po različnih krajih Slovenije, preko Palčave šiške pa tudi na zamejskem območju

Hrvaške, smo evidentirali in uredili nekaj zanimivih zbirk po Sloveniji ter izvedli dvodnevno delavnico o stavbni dediščini v Kočevskih Poljanah (Smole 2010c, 2010e, 2012d, 2015a, 2016d, Beno 2013). S člani delovne skupine SED smo v zadnjih letih pomagali urejati zbirke v Zgornjih Dupljah na Gorenjskem, v Nedeljici v Prlekiji, uredili smo zasebne zbirke v Šentjoštu nad Horjulom, v gradu Turn pri Dragatušu v Beli krajini ter na Gornjih Poljanah nad Loško dolino. S stališča pregleda našega dela je pomembno, da smo vanje vedno vpletali predstavitve zamejstva na našem koncu in izkušnje ter izsledke raziskav iz delavnic v Palčavi šiški. Obenem smo z delom na drugih zbirkah pridobivali nove izkušnje in pregled nad ostalim slovenskim prostorom, njegovimi etnološkimi posebnostmi in stavbno dediščino. Pregled nad etnologijo na Hrvaškem nam omogočajo obiski etnoloških paralel in ekskurzij s Hrvaškim etnološkim društvom, obiski bilateralnih srečanj etnologov – konzervatorjev in tudi obiski drugih strokovnih srečanj v Zagrebu in na Reki.

Predavanja, literarni večeri, koncerti, razstave in delavnice, strokovna srečanja, turistična vodenja

Poleg dogodkov v tednu poletnih delavnic, ki so že leta 2011 obsegali sedem enot: od predstavitve študentskih del, potopisnega predavanja, izdelovanja papirnega cvetja, predstavitve knjige o lokalni zgodovini, izseljeništvu in raziskovalnih projektih, plesne delavnice, otvoritve fotografske in likovne razstave, vsako leto dodajamo nove vsebine za javnost. V letu 2016 je bilo prireditev in delavnic v tednu že trinajst.

Slika 40: Literarni večer z Zlatkom Pochobraskym in Vando Šega v Palčavem salonu, avgust 2015

Poleg predavanj so bile tu še predstavitve projektov in zadnja leta lepo obiskani pekovska delavnica, ki jo organiziramo s pomočjo družine Kastelic iz Padova, ter plesna delavnica, na kateri nas starih plesov iz doline zavzeto učita Janez in Meta Ožura. Imamo srečo, da jih je v okolici Osilnice zapisal etnokoreolog Mirko Ramovš, pred njim še v Čabru, ter med našimi delavnicami dodatno raziskal Tomaž Simetinger, ki je bil sam ali z ekipo iz Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU nekaj let naš gostujoči raziskovalec. Vedno si bomo zapomnili njegova intenzivna terenska izpraševanja (posebej tisto leta 2013, ko sta se srečala z iskrivo 90-letnico, Lojzko Lavrič iz Črnega Potoka) in zgodbe, ki smo si jih delili ob večerih okoli kuhinjske mize v Palčavi srednji hiši. V letu 2015 je Anita Pintar iz Čabra celo poskusila organizirati folklorno skupino, vadili smo nekajkrat, a se žal zaradi razdalj med kraji ni obdržala.

Več let zaporedoma smo od 2011. leta organizirali za Prešernov dan literarni

večer v Pleščih, kjer smo poleg Prešernovih pesmi predstavili tudi domače pesnike in pisatelje. Literarni večer je stalnica tudi med poletnimi delavnicami. Naši literarni gosti so bili pesniki Zlatko Pochobrasky iz Čabra, Vanja Strle iz Loža s prevajalko njenih pesmi v hrvaški jezik – Silvano Lautar, Davor Grgurić iz Delnic, Vanda Šega iz Cerknice, pripovednica Milena Ožbolt iz Markovca v Loški dolini, prepevala nam je belokranjska kantavtorica Erika Kralj, šansonjerka Polona Žalec iz Novega mesta, pevski zbor upokojencev iz Sodražice, pevke iz Loške doline...

Nekaj let nas je med delavnico obiskoval fotograf in novinar Andrej Blatnik, katerega odlična fotografska razstava Soline je leta 2011 bogatila Palčav skedenj, prenesena je bila neposredno iz Cankarjevega doma. Napisal je tudi dva zanimiva članka v mednarodno promocijo doline Čabranke in Plešč. Tega leta je pesnik in pisatelj ter glasbenik Davor Grgurić iz Gerova v naši hiši posnel video spot k svoji narečni pesmi *Vrže majo sejno* z mlado igralko Klaro Modrić iz Gerova (Grgurić 2012).

Istega leta sem vodil na celodnevno ekskurzijo profesorja Jochena Raecke, predstojnika katedre za južnoslovanske jezike v Tübingenu v Nemčiji, ki je bil na obisku na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Obiskali smo Loško dolino, čebranski del s Plešci ter Kočevsko Reko. Posebej ga je zanimala usoda kočevskih Nemcev in prepletanje slovenske in hrvaške kulture ter jezika ob meji. Palčava šiša je bila del obeh zgodb.

V letu 2012 smo med raziskovalnim tednom (Smole 2012a) nekaj dni gostili likovno delavnico ljubiteljskih slikarjev iz Cerknice, katerih član je tudi naša marljiva slikarka Silvana Lautar iz Trstja. Dvajset slikarjev je tri dni slikalo na temo kulturne dediščine doline ter na Palčavem skednju

pripravilo razstavo svojih del, sledile so predstavitve v Logatcu, Cerknici, Čabru... Rezultat tedna je bila tudi nova slika Palčave šiše izpod čopiča Silvane. Dogodka ne bi bilo, če ne bi že leta aktivno sodelovali s Slovenskim kulturnim društvom Gorski kotar, prav tako ne obiska igralke iz Cerknice in planincev iz Bazovice, ki so nam z nastopi popestrili prireditve na trgu pred cerkvijo.

V letu 2012 smo v salonu Palčave šiše gostili mednarodno delavnico Slovenskega etnološkega društva v sklopu Etnologije obmejnih regij, z naslovom Živa kulturna

dediščina na primeru obmejnega območja doline gornje Kolpe in Čabranke ter okolice: beleženje, komentiranje in ohranjanje. Na praksah v Sloveniji in v obmejnem območju smo obdelovali tematiko, ki je temeljila na Konvenciji UNESCO o zaščiti nesnovne kulturne dediščine iz leta 2003. Veseli smo bili udeležbe iz slovenske strani doline in iz Prezida, a tudi predstavitve izkušenj članov Matice hrvatske ogranak Viškovo in profesorice arhitekture iz Zagreba, ki je predstavila svoje poglede na ureditev doline, s poudarkom na vzpodbudi k sodelovanju obeh strani ob Kolpi.

Slika 41: Zaključek odlično obiskanega pohoda po karavanskih poteh na Padovem, s pozdravnim govorom prof. Jožeta Ožure iz Društva Osilniška dolina, maj 2015

Istega leta je Karmen Delač Petkovič iz Reke našo knjižnico uvrstila v sklop v svojem doktoratu obdelanih pomembnih zasebnih knjižnic Gorskega kotarja (Delač-Petkovič 2012). Izkazalo se je, da gre za eno od največjih starih knjižnic, ki je po številu fonda verjetno celo največja zasebna, še ohranjena stara knjižnica v

Gorskem kotarju. Prednjačila je tudi v času nastajanja.

Za 1. maja 2012 smo organizirali prvi pohod po trasi starih karavanskih poti v dolino. Pričeli smo ga v Babnem Polju ter prvi del odvozili s kolesi preko *Binkla* – Novega in Starega Kota do Trave. Od tam smo nadaljevali peš v dolino preko

Pungerta, Črnega Potoka, Žurg, Belice in Bezgovice, Padova, Ribjeka, do Bosljive Loke. Prvega pohoda se je udeležilo okoli štirideset ljudi, drugega šestdeset, naslednje leto celo devetdeset. Potem nas je za leto dni prekinil žled, naslednje leto 2015 smo s taborniki odreda Beli Bober iz Šentvida pri Ljubljani in Turističnim društvom Loški Potok, ki je bil že nekaj let soorganizator, očistili ne samo pot od Trave navzdol, temveč tudi poti iz Zamosta proti Sveti Gori. Pohod smo tudi skrajšali, a ga kasneje zaradi vremena in drugih smeri nismo več nadaljevali. Vodeni pohodi po starih poteh, ki jih večkrat organiziramo skupaj z društvom Osilniška dolina ter lokalnimi društvi iz krajev, skozi katere prehajamo (pri tem so najbolj aktivni domačini na Padovem), so omogočili pohodnikom spoznavanje s že stoletje odmaknjenimi kraji, njihovo preteklostjo in domačimi ljudmi, a zato tudi stik z obmejnimi govori.

Jeseni 2014 smo ob pripravah na vpis zbirke v register premične kulturne dediščine na hrvaškem kulturnem ministrstvu dobili povabilo, da predstavimo svoje delovanje v Muzejskem dokumentacijskem centru v Zagrebu. V dogovoru z njimi smo pripravili predavanje z malce provokativnim naslovom: Kako osnovati zasebni muzej – kljub vsem dejavnostim, ki jih opravljamo in so delo muzeja, dejansko nismo formalni muzej. Predavanje v centru Zagreba je bilo lepo obiskano in pomembno za našo predstavitev hrvaški muzealski javnosti, a tudi društvom s podobnimi dejavnostmi, ki so prišla poslušat naše izkušnje.

Nekaj let smo bili kot pobudniki vpisa narečja v register žive dediščine redni gostje na srečanjih kulturne dediščine Slovenije: novembra 2010 na prvi predstavitvi žive kulturne dediščine (Križnar 2010), leta 2014 na Ptujju – na

temo oživljanja skupne kulturne dediščine obmejnega območja in ponovno leta 2016, ko smo že govorili o čezmejni kulturni dediščini prebivalcev ob zgornji Kolpi in Čabranci, ki je bila leta 2015 vpisana v hrvaškem in slovenskem registru nesnovne kulturne dediščine – z vprašanjem kako naprej (Smole 2016c).

V letu 2016 smo pričeli lepo sodelovati z mestno knjižnico v Čabru, ki jo vodi gospa Sintija Žurga Paripović. Tako smo na več dogodkih predstavili deset let našega delovanja katerih del je bila tudi razstava fotografij, ki je bila postavljena v knjižnicah v Čabru, Starem trgu in na pristavah gradu Snežnik. Predstavili smo zgodbe iz našega prostora, Palčavo šišo, zgodbo Plešč in našega delovanja z njeno pomočjo tudi v osnovni šoli Čabar, učencem od četrtega do osmega razreda. Leta 2017 nadaljujemo s temi srečanji in poskušamo vzpodbuditi k razmisleku o zgodbah iz domačega prostora tudi Čabrane in ljudi iz ostalih krajev občine.

Na koncu naj omenimo, da prav poseben dogodek med našimi poletnimi prireditvami postajajo pripovedni večeri na skednju. Omeniti moramo vsaj tistega iz leta 2016. Dogodku sta prav poseben pečat dali dve tuji udeleženki delavnice: krajinska arhitektka Estelle Andrieu iz Marseilla in scenografinja Sara Evelyn Brown iz Londona. S pripovedovalci ljudskih zgodb iz Grosuplja, Loške doline, Razlog, Plešč in Bosljive Loke ter s pomočjo študentk iz Zagreba, Bovca in Sežane ter Palčave družine sta dogodek popestrili s »food performance«-om – kulinarčnim dogodkom iz lokalno pridelanih sestavin, ki sta jih dobili od ljudi v vasi in okolici. Ko se pripovedni večer prične s skupnim mesenjem testa in pripravo jabolčne pite, se nadaljuje z bučno pito, servirano v papirnih hišicah, juho iz rdeče pese in pečenega paradižnika v

pirinih kruhovich skledicah iz Cerknice, ki jo pojedete z na skupno vrstico povezanimi lesenimi žlicami, nabodali iz zelenjave, z zeliščnim napitkom,... ter zaključi s pečeno pito, ob svečah in francoski ljudski pesmi, spremljani z akordionom, v prav tako posebnem prostoru Palčavega skednja s petdesetimi obiskovalci, potem si lahko predstavljate, da so ljudje odhajali prav posebno razpoloženi.

Kulturni turizem

Večina naših dejavnosti - od raziskovanja, objav, predavanj in drugih prireditev je vsa leta vezana na obiskovalce, ki si želijo o hiši in njeni okolici izvedeti nekaj več. Na kulturološki in turistični kontekst našega dela je opozorila etnologinja Martina Novosel v mnenju o zadnji knjigi (Smole 2016f, str.221). Zato radi omenjamo, da smo iniciatorji in promotorji kulturnega turizma v kraju. Vsak naš obiskovalec spozna preteklost kraj, način življenja in kulturno naših ljudi, sliši narečje, si ogleda cerkev z opremo Petra Rutarja, se razgleda

po kraju in okolici, obiše Malinaričevo žago na vodni pogon v Zamostu in Selankin mlin ter običajno še kaj dobrega poje in popije v sosednji gostilni. Večina jih obiše še turistično kmetijo Pintar v Tropetih nad Čabrom, kjer poskusijo njihove proizvode (siri, sokovi, likerji, suho sadje...) in kakšnega od njih tudi kupijo.

Kulturni turizem pri nas ni nova iznajdba, saj je bil tak že pred več kot stoletjem, ko so se naši predniki pričeli v 1890-ih resno ukvarjati s turizmom prav na temelju bogato opremljene hiše, lokalne kulinarike, bogate knjižnice in razgledanih gospodarjev, ki so obvladali celo po šest jezikov. Nekaj o tem in možnostih za razvoj danes sem napisal v članku (Smole 2017), ki se pripravlja za tisk, z naslovom: Poskusi obujanja kulturnega turizma na območju zgornje Kolpe in Čabranke – kako na depopulariziranih območjih ob meji? Predavanje na to temo sem imel na etnoloških paralelah v Lugu v Baranji, ki so se dogajale oktobra 2016.

Slika 42: Na obhodu s projektno skupino raziskovalno - izobraževalnega centra Processus Montanus iz Lokev, nad bregovi reke Kolpe. Z njimi smo pod vodstvom Mirena Androića leta 2015 obredli večino Gorskega kotarja in se spoznavali z njegovo skrito dediščino

Dejavnosti na področju kulturnega turizma so že kmalu po otvoritvi zbirke obrodile sadove tudi v širši turistični promociji krajev. Že leta 2007 organizirana ekskurzija Ljubljanskega geografskega društva je bila uvrščena v vodnik po zamejski hrvaški (Gregorčič 2008), Palčava šiša in dolina sta prišli v vodnik za motoriste (Kavčič 2008). Hiša je bila uvrščena na naslovnico priloge o nepremičninah Slobodne Dalmacije, z izredno kvalitetnimi fotografijami notranjosti (Celevska 2010), ki so še vedno na razpolago na internetu. Turistični novinar Drago Kralj je napisal dva opisa poti do Plešč in doline (Kralj 2009a, 2009b) v reviji Vzajemnost in Slovenskih novicah ter do nas dvakrat pripeljal svoje izletnike v neznano po cestah, ki jih normalni avtobus ne zmore. Zapisal je, da gre za izjemen narodopisni muzej (Kralj 2009a). Leta 2011 smo uredili geslo Plešče na internetnem turističnem vodniku Hrvaške, ki je žal prenehal delovati. Zadnje dvostransko reportažo o nas je napisal etnolog Iztok Ilich za Turistično tribuno, za prilogo Slovenskih novic (Ilich 2016) s poudarkom, da ima hiša ne samo eno dušo, temveč več duš. V letih po ureditvi hiše za javnost se je v bogati notranjosti Palčave šiša slikalo kar nekaj poročnih parov iz vasi, saj stoji hiša nasproti cerkve. Na dvorišču smo leta 2007 organizirali zaključno prireditvev raziskovalne delavnice z dramsko igro, istega leta tudi večje praznovanje maminega 70-ega rojstnega dne, z obiskovalci iz vasi in domačimi muzikanti. Na ta način smo se poizkušali v njegovi uporabi za turistične namene. Poseben izziv za nas je bila vsekakor poroka najstarejšega sina Dejana, junija 2012. Z nevesto Nastjo sta se odločila, da se poročita na gradu Snežnik in, da pogostitev izvedemo na Pleščih. Svate smo pričakali z

rdečim tepihom na prvih vratih hiše, na dvorišču je bila v senci pod jadri organizirana pogostitev z odlično postrežbo jedi hotela družine Janjić iz Trstja. Preko popoldneva so postregli nekaj čez dvajset različnih jedi, več kot polovico vegetarijanskih, večinoma navdahnjenih z lokalno kulinariko, ki jo je interpretirala odlična kuharica iz Malega Luga. Pilo se je vino iz Bele krajine, saj so Palčavi svojo veletrgovino z vinom zaključili prav z belokranjskimi vini. Igral je del muzikantov Brencelj bande iz Novega mesta, pridružil se jim je domači harmonikar Goran Majetić. S svati smo pregledali hišo, posedali v sadovnjaku, obhodili Plešče, se hladili v Čabranki. In torto postregli zvečer v Palčavem salonu. Doživeli so prav poseben dan. Tako smo preizkusili možnosti, ki jih daje hiša in njeni prostori tudi za najzahtevnejše goste in dogodke.

Spomladi 2015 je bila v Pleščih, Čabru in Zamostu ekipa oddaje o turizmu Na lepše iz RTV Slovenije, ki je posnela prispevek o našem turističnem produktu, še vedno si ga lahko ogledate na internetu (Na lepše 2015). Poudarjeno je bilo čezmejno sodelovanje na področju turizma, kar (žal) ni ravno običajno.

V letu 2016 sem opravil tečaj za turističnega vodnika v notranjsko-kraški regiji, zaključna naloga je bila seveda vezana na našo dolino: kolesarski izlet od Rakeka po starih poteh v dolino Čabranke, in začel priložnostno aktivno delovati v Loški dolini. Tja me je že večkrat vodila pot na dogajanja v gradu Snežnik in okolici, postal sem aktiven član Društva ljubiteljev gradu Snežnik, kjer sem izvedel v zadnjih letih že več predavanj o stavbni dediščini, mitoloških zgodbah v prostoru, karavanskih poteh in podobno na njihovih Grajskih punktih, kot so poimenovali srečanja na pristavah gradu. Predavanja o

vsem tem, kar nas povezuje z Loško dolino in kar raziskujemo v Palčavi šiši. To je redka priložnost, da se tamkajšnji domačini zavejo povezav z našim območjem v preteklosti. Leta 2015 sem po čebranskem in Gorskem kotarju vodil turistične delavce iz Loške doline in Cerknice, leta 2016 in 2017 sem po Loški dolini na kolesarskih ogledih vodil obiskovalce festivala Plavajoči grad, v TIC-u v Ložu sem imel več predavanj in projekcij o naših raziskovanjih. Leta 2017 sem vodil eno od skupin na jesenskem, 20 kilometrov dolgem pohodu po poteh dediščine okoli Loške doline - bilo je zanimivo, saj sem kot predstavnik sosedov – zamejstva, lahko precej drugače interpretiral njihovo dediščino ter jo povezoval z našimi prostori preko meje.

Slika 43: Predstavitve ponudnikov kulturnega turizma iz doline Čabranke - Selankinega mlina, Palčave šiši in Malinaričeve žage, Lividraga, 2015

Turistične potenciale za sodelovanje sem predstavljal tudi v Vasi na Kostelskem leta 2015. Redno se udeležujem strokovnih srečanj, ki jih s področja kulturnega turizma organizirajo v Zagrebu ali v krajih Gorskega kotarja. Strategija se pripravlja tudi preko projekta KIS Gorski kotar, kjer nas je jeseni 2017 obiskal izvajalec - dr. Marko Koščak, s katerim se že leta poznamo.

Leta 2017 smo z Društvom Osilniška dolina organizirali pohod od ustja Čabranke na Hrib ter nazaj v dolino Kolpe na Kupare – po domače *Kouparje*, pohod je bil namenjen spoznavanju mitološkega prostora zgornjekolpske doline in njegovih bajeslovnih zgodb. Znanje o tem smo pridobivali na etnoloških terenih leta prej. Jeseni sem vodil na izvir Kolpe učence osnovne šole iz Fare, še pred njimi študente krajinske arhitekture iz Seattla v ZDA. Oboji so bili presenečeni nad bajeslovnimi zgodbami v prostoru in nad samim naravnim okoljem, ki je s svojo divjino, tišino in odmaknjenostjo tako prevzelo nekdanje prebivalce doline, da so ga povezovali z mitološkimi razlagami svojega bivanja. S podobnimi vsebinami smo vodili po dolini tabornike odreda Bičkova skala iz Ljubljane ter njihove starše.

Krajinskim arhitektom iz ZDA smo na Palčavem dvorišču pripravili kulinarčni dogodek: degustacijo več vrst domačega kruha, domačih sirov iz Čabra, suhih jabolčnih krehljev in pečenih tepk, takrat zrelega pleškega grozdja, solat z domačega vrta ter čajev in sirupov iz lokalnih zelišč. Zaključili smo z degustacijo vina v obokani kleti, iz različnih regij s katerimi so trgovali Palčavi v letih njihove vinske veletrgovine. Vse to navajam zato, da pokažem dvomljivcem, da se tudi v omejenem območju doline lahko ponudi marsikaj domačega, lokalnega. A tudi veliko ostalega poveže z našo preteklostjo in zgodbami, ki jih je ta nalagala. Rezultate našega dela redno predstavljamo v knjižnici in šoli v Čabru, na Kostelskem, v Osilnici, v Delnicah, na društvu Goranin v Zagrebu,... Vsako leto nas v Palčavi šiši obišče skoraj tisoč obiskovalcev z vseh vetrov, tudi ti so hvaležni poslušalci naših zgodb. Večina obiskovalcev prihaja iz Slovenije, prevladujejo organizirani izleti,

ki jih organizira Alenka Veber iz Zavoda Rihtarjeva domačija iz Babnega Polja. Posledica njihovih obiskov je bila tudi uvrstitev našega prispevka s predstavitvijo območja in družinske zgodovine v koledar Mohorjeve družbe, za leto 2016 (Smole 2015e). Vsako leto je nekaj tudi obiskov društev iz Hrvaške. Pomagamo jim pri pripravi programa in vključevanja ostale lokalne ponudbe.

Pri kulturnemu turizmu, ki naj bi vključeval čim več domačih proizvodov in ustvarjalnosti, moram omeniti še nekaj. Vsako leto poskušamo prijateljem in obiskovalcem pokloniti katerega od domačih izdelkov, narejenih doma, iz lokalnih materialov ter s sporočilom naše dediščine. Tako sva z očetom izdelala že v začetku lesenega konjička z vozom, ki opominja na nekdanji pomen ceste po dolini Kolpe za Plešce in Palčave, potem tradicionalne lesene hiške po vzoru tistih iz začetka 19. stoletja v Plešcih, zibelke – igrčke iz domačega orehovega lesa, izdelane po sto in več let starem vzorcu iz hiše in *dejtke* iz cunj v njih, frakelčkov iz gostilne z domačimi likerji in žganjem, jabolčnih krljev – pleških *blječkov* v vrečki, izdelani na podlagi sto let starega originala s sliko iz naše trgovine, vrečk z mešanico domačega čaja iz zelišč iz sadovnjaka in vrta, papirnatega modela hiše, ki si ga lahko doma izrežete in sestavite, domačih marmelad, poprtnikov, kakršne so pekli doma pri stari mami... Vse to so malo drugačna darila, v katera je vloženo nekaj več truda in predvsem lokalne tradicije. Vsako leto poskusimo obuditi kaj novega.

Vsega opisanega ne bi bilo brez sodelovanja, dela in podpore celotne družine. Tako se ta ob zunanjih obiskih ne samo odpove določeni komoditeti, temveč občasno tudi prepusti del svojih prostorov obiskovalcem in udeležencem delavnic.

Potrpi tudi tisti najbolj delovni teden vsako leto poleti, ko organiziramo dan odprtih vrat in se v hiši in okolici ob večerih in v soboto čez dan, zvrsti nekaj sto ljudi. Mama, oče, Sonja in jaz odvodimo obiskovalce po hiši, skoraj vsaka skupina nas vzpodbudi v malce drugačne poudarke pri interpretaciji naše dediščine. Mnogi obiskovalci dodajo svoje zgodbe in občutenja.

Etnografski filmi

Kot smo že omenili, nas snemanje avdiovizualnega gradiva spremlja že od priprav na ureditev zbirke leta 2006. Takrat smo uspeli v dveh letih zbrati kar zajeten kup kvalitetnih posnetkov, ki jih je snemal profesionalni snemalec Alen Leš iz Gerova, pomagala je njegova žena Katarina. Pogovarjali smo se večinoma s starejšimi prebivalci Plešč in Zamosta in preko njihovih narečnih pripovedi odkrivali zgodbe vasi in njenih prebivalcev. Iskrivi 80-letni govorci so nam zaupali toliko zanimivih pripovedi, da jih je bilo škoda pustiti na arhivskih trakovih. Zato sem se leta 2007 spravil k računalniku in postopoma pričel z montažo prvih filmov s pripovedmi iz vasi. Nastali so filmi s pripovedmi Tamažavih – največjih kmetov v vasi z mlinom, Špelne Dragice – pri njih so se učile šivilje, mama je zdravila živino in bila babica, Palčave Davorke – zadnje rojene v naši hiši. Sledili so skupinski pogovori muzikanta Črčka, Starinkine Fanike – najbližje sosede in Špelne Dragice, Grubarjeve Milke, ki je pred drugo vojno pomagala v naši trgovini... Filme je bilo seveda smiselno pokazati tistim, ki teh zgodb niso slišali. Tako so se vrstile projekcije etnografskih filmov v sosedovi gostilni še v letih 2008 in 2009. Bili smo presenečeni, koliko ljudi je prihajalo na projekcije in koliko mladih so zanimale zgodbe stark in starcev iz

njihove vasi. Vzporedno sem filme predstavljal tudi na festivalih etnografskega filma DEF v Ljubljani, kar mi je dajalo pomembno vzpodbudo (Smole

2009b, Valentinčič Furlan 2010). Leta 2011 je bil en dan na terenu naš mentor celo dr. Naško Križnar iz ZRC SAZU s svojim snemalcem.

Slika 44: Predstavitev govorov ob Kolpi in Čabranki s prof.dr.Vero Smole in slovenistko Ano Gorše v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v centru Ljubljane, 2010.

Snemanja smo nadaljevali z manjšim proračunom kasneje še z lastno video kamero in prav ti posnetki pogovorov od Babnega Polja preko Prezida, Trstja, Gerova, Zamosta do Bosljive Loke so bili potem pozimi 2010 zmontirani v film *Naši Pamejnki* (Malnar, Smole 2010). Film je bil pripravljen z namenom, da pokaže raznolikost elementov nesnovne kulturne dediščine v našem prostoru ter opozori na našo povezanost z narečjem. Služil je ne samo domači javnosti, za katero je bilo izvedenih več projekcij in predavanj v Osilnici, Plešcih, Babnem Polju, Delnicah, temveč tudi pobudi za uvrstitev govorov v registra obeh držav. Zanimiva je bila predstavitev govorov v Dekanah v sklopu Librisovih narečnih večerov. Predstavitev sva izvedla s prof. dr. Vero Smole, septembra 2010, zbralo se je skoraj 400 obiskovalcev, sodelovala sta tudi naša

harmonikarja Goran Majetić in Matija Turk z narečnimi pesmimi. Leta 2015 je bil film *Naši pamejnki* uvrščen tudi v program filmskega festivala hrvaškega Muzejskega dokumentacijskega centra, MUVI, ki se je dogajal v Galeriji sodobne umetnosti v Zagrebu, v sekcijo etnografskih raziskav (Smole 2014b).

Dejavnosti, povezane s snemanji in projekcijami, sem leta 2015 natančneje opisal v prispevku, ki je bil objavljen v zborniku avdiovizualne antropologije na Slovenskem (Smole 2015d), v njem je vključena tudi celotna videografija etnološke zbirke do danes. Povabilo k pisanju je bilo lepo priznanje našemu delu in trudu na področju dokumentiranja nesnovne dediščine obmejnega območja. Veseli nas, da je bil dr. Naško Križnar, kateremu je bil zbornik posvečen, že

večkrat naš gost na delavnicah in prireditvah na Plešcih.

Vpis govorov v registra nesnovne dediščine obeh držav

Na slovenskega koordinatorja žive dediščine je bila prijava za vpis lokalnih govorov z obmejnega območja naše doline in okolice poslana spomladi 2010. Kot nosilci izročila smo se zbrali Palčava šiša, Slavko Malnar iz Trstja, Društvo Osilniška dolina iz Osilnice ter KD Kontra kiča iz Babnega Polja. Strokovno nam je pri izpolnjevanju prijave pomagala dr. Vera Smole, njen je bil tudi predlog za poimenovanje, ter njena diplomantka Tanja Muhvič, s koreninami iz Hrvaškega. Junija 2011 smo naslovili prijavo govorov ob Čabranci in zgornji Kolpi tudi na konzervatorski zavod v Reki, kjer pa je bilo opozorjeno, da bo morala biti kot nosilec vpisana Odsek matice hrvaške v Čabru.

Prvi rezultat našega truda je bil opis govorov, ki je bil dostopen od leta 2010 na spletni strani tedanjega koordinatorja žive dediščine Slovenije ter nekaj kasneje tudi na spletni strani portala DEDI.si, prve slovenske digitalne enciklopedije naravne in kulturne dediščine. Novembra 2011 smo govore predstavili na prvem srečanju žive kulturne dediščine, v Ljubljani. Na govore je bilo vezanih kar nekaj prireditev, ki so jih organizirali člani društva Sv.Vida iz Grosuplje, s prof. Jakobom Müllerjem na čelu, tako v knjižnici Grosuplje (predstavitev območja in govorov, sodelovala sta Ivica Janeš in Slavko Malnar ter mi) kot v Trstju, kjer so predstavili zgodbo Kočevarjev.

Mlini za registracijo so mleli dolgo, na slovenski strani enostavno ni bilo še nobenega primera podobnega vpisa, na hrvaški so čakali doktorat Marije Malnar,

ki je umeščal govore v hrvaški kajkavski in delno čakavski govorni svet. Tako so bili isti govori leta 2015 najprej vpisani v register Republike Hrvaške kot Čabarski govori, nosilec je Matica Hrvatska ogranak Čabar, čez nekaj mesecev tudi v slovenskega kot Govori ob zgornji Kolpi in Čabranci (Smole 2015c). Kot nosilec je vpisano Društvo Osilniška dolina. Prijave smo veseli v obeh primerih, čeprav nam le hrvaška stran omogoča tudi pridobivanje sredstev za projekte na tem področju. Slovenska daje z registracijo zgolj priznanje nosilcem oz. formalno prepoznavo vrednost elementa. Kljub vsemu se je s tem končala pomembna epizoda v našem delovanju, saj smo dosegli uvrstitev lokalne dediščine v uradne registre, ne samo nepremičnine in premične- snovne dediščine, temveč tudi nesnovne dediščine - govor, v katerem se že vse od začetka govori tudi v Palčavi šiši in ga s ponosom prenašamo tudi naslednjim rodovom. V obeh registrih je vpisano, da gre za čezmejne govore.

V letu 2016 smo kot zunanji svetovalci sodelovali pri pripravi programa in iskanju sogovornikov za dokumentarno serijo o slovenskih narečjih z njeno avtorico, novinarko Nevo Novljan iz Televizije Slovenija. V serijo so bili v sklop dolenskih narečij uvrščeni tudi naši prekomejni govori (Novljan 2016). V istem letu je bil z ekipo Televizije Hrvaška, z novinarjem Mariom Beganovićem, posnet material za daljšo reportažo, ki je bila v dveh različnih verzijah uvrščena v sklop oddaj Manjšinskega mozaika (Beganović 2017) in Prizme. V obeh je bila poudarjena dediščina Slovencev na hrvaškem in kot pomemben element vključen lokalni govor.

Ker je naš govor prvi govor, vpisan na slovenski strani, je bilo v strokovni in ostali javnosti kar nekaj zanimanja za

predstavitev problematike vpisa. Tako sem o problematiki ohranjanja govorov pisal že za Glasnik SED (Smole 2013b), večkrat na srečanjih žive dediščine Slovenije, kar sem že omenjal, in tudi v zvezi z zamejsko iniciativo Slovenščina v družini. Fotografija z narečnega pripovednega večera na Palčavem skednju je bila uvrščena v kalendar Slovenskega etnografskega muzeja za november 2017 .

Aktivna uporaba domačega narečja nam pomaga tako pri komunikaciji z domačini, saj smo prepoznani kot »naši«, kot pri posredovanju zgodb mlajšim poslušalcem. Tudi obiskovalci v zbirki nas redno pobarajo za kak stavek ali dva v domačem narečju, čeprav ga lahko kasneje slišijo še v sosednji gostilni.

Iniciativa Slovenščina v družini

Iniciativa Slovenščina v družini je ena od zanimivejših epizod v našem delovanju, saj nam je omogočila stik z zamejskim prostorom v vseh štirih državah. Prvič smo bili v iniciativo povabljeni s strani Krščanske kulturne zveze leta 2014 v Tinje na Avstrijskem Koroškem. Povod je bilo naše delovanje na promociji lokalnega narečja s slovenskimi koreninami na Hrvaškem, zato sem na prvem srečanju predstavil stanje z jezikom na našem koncu (Smole 2015d), kjer predstavljajo prav ohranjeni lokalni govori tisto najpomembnejšo vez s slovenskim kulturnim prostorom, a tudi najvažnejši element pripadnosti obmejnemu prostoru. Leta 2015 je sledilo srečanje v italijanskem Naborjetu, govoril sem o prizadevanjih za vpis narečja v registra obeh držav (Smole 2016e).

Leta 2016 smo jeseni izvedli srečanje prvič na Hrvaškem, pri nas na Palčavem skednju. Prostor za predavanja je za to priložnost dobil peč in dimnik, v njem se je

zbralo okoli petdeset udeležencev iz Italije, Avstrije, Madžarske in Hrvaške. Zanimiva je bila predstavitev stanja slovenskega jezika na Hrvaškem, posebno v Primorsko-goranski županiji, saj do tedaj v iniciativi drugi razen nas niso sodelovali. Na srečanju smo predstavili naša prizadevanja, s katerimi poudarjamo pomembno identifikacijsko mesto lokalnih narečij v obmejnem pasu Slovenije in Hrvaške, ki stoletja v miru povezujejo ljudi obeh nacij. Knjiga s prispevki, v enem bo opisano naše desetletno delo, naj bi izšla do konca leta 2017.

Slika 45: Predstava o Butalcih, ki so jo na Palčavem skednju ob srečanju Slovenščina v družini odigrale članice SKD Bazovica iz Reke, 2016

Stavbna dediščina

Če je še vedno eden od najpomembnejših identifikacijskih elementov v dolini govor, potem se Palčavi precej identificiramo tudi z našo Palčavo šišo. Po arhitekturi, kvaliteti gradnje in velikosti je izstopala že v času gradnje, v sredini 19. stoletja. Kasneje so jo nekatere presegle po velikosti, a ostala je pomemben element v prostoru vse do dandanes. Razvozlati je arhitekti - bežni obiskovalci, niso uspeli, zato je ta izziv tolmačenja njene arhitekture ostal nam. Že od mladosti me je zanimalo, kako in zakaj je nastala taka kot je. Če smo želeli odgovoriti na to vprašanje, je bilo potrebno izvedeti kar

največ o tem, kakšne so bile stavbe v okolici, pod kakšnimi vplivi in stremljenji je nastajala in kakšni so bili njeni graditelji.

S tem se je že pred nekaj desetletji pričelo raziskovanje najprej Palčave šiše, kjer smo, kljub dokaj enoviti gradnji, ob vsaki predelavi odkrivali starejše plasti prezidav, poslikav, ureditve, uporabe... In vsak podatek je gradil zgodbo družine in okolja. Od tega, da je postala nadstropna zaradi varnosti družine ob grožnjah epidemije kolere – posledica je bilo gosposko nadstropje, do tega, da je imela zato nekoč ločeni kuhinji z odprtimi ognjišči z napo za družino in ostale, ločeno jedilnico za družino v nadstropju, zidana stranišča, da so deklice spale v pritličju...

Slika 46: Arhitekturni posnetki starih stavb so naša dejavnost že skoraj deset let. Hiša pri Petrovih, s t.i. *baladurjem* - priča primorske gradbene tradicije, Zagolik, 2016

Raziskovanje in snemanje ostankov starih stavb v okolici – posebno kleti, z med vojno večinoma požganimi zgornjimi deli in zato kasneje predelanimi nadstropji, se

je pokazalo za odličnega pokazatelja osnov na katerih so bile stavbe konstruirane. Sčasoma se je s primerjavo arhitekture v dolini in njenih geometrijskih razmerij izkazala jasna delitev hiš na dimnice v čebranskem delu, na podolgovate ognjiščne nad delom Kolpske doline, poseljenem v 16. stoletju z Uskoki, na vpliv dolenske arhitekture z ognjiščem pred krušno pečjo in z velikimi napušči nad gankom vse do Plešč, na vplive gradnje ceste v prvi polovici 19. stoletja, na skromne osnove centralnih ognjišnic gozdnih delavcev, bajtarjev v Trstju... Nad dolino smo evidentirali celo stavbe, ki so jih zgradili priseljenci iz kvarnerskega zaledja.

V letu 2016 smo opozorili na nekdanje dvojne kozolce pri nas, ki so bili notranjsko-dolenjskega slokega tipa, s štirikapnico, pokriti s skodlami ali krovno desko. Opozorili smo na povezave čebranske in kočevske arhitekture in urbanizma (npr. Gerovo in Dragarska dolina), enako zasnovane gerovskih starih stavb s tistimi v Loški dolini, kjer je bila hiša na zemlji, za vežo pa dvonivojski skladiščni prostori – klet za gomoljnice in nad njo suh prostor za žito...

Raziskovanje stavbne dediščine, v katerem smo povezovali gradbeno in arhitekturno znanje z etnologijo – z zgodbami njihovih prebivalcev ter ekonomskimi in okoljskimi pogoji v času gradnje, je pokazalo zanimivo sliko območja, ki mu je že v začetku 19. stoletja primanjkovalo kvalitetnega jelovega lesa za gradnjo. A so se njegovi gospodarji s tehnikami preživetja vedno znova znašli, najbolj takrat, ko je bila meja v dolini prehodna. Tako je opaziti velik razmah kamnitih portalov npr. v 1820 - 1830-ih letih.

Slika 47: Predavanje v Muzejskem dokumentacijskem centru na reprezentančni lokaciji, na Ilici v Zagrebu, je strnilo naše dejavnosti in jih predstavilo hrvaški muzejski strokovni javnosti, april 2014

Postopno smo razgrinjali tudi skrivnosti Palčave šiše – ugotovili graditelja Pietra Cividinija iz Udin, ki je dve leti zatem gradil novo romarsko cerkev na Fari in obnovil številne cerkve po tem delu Gorskega kotarja. Letos smo našli celo kamnolom in mojstre Majetiće, ki so najverjetneje izklesali naše portale v Malih Dragah, v bližini Brod Moravic, in ugotovili celo sporočila arhitekture hiše. Tlorisno in v razmerjih zlatega reza je hiša sledila lokalno (klasicistično), dvotraktno tradicijo hiš iz okolice Plešč iz prve polovice 19. stoletja, z vzdolžnima vhodoma v kleti je želela pokazati na trgovske povezave z Brod Moravicami, pomembnim trgom, preko katerega je z veletrgovino prihajalo žito, koruza in vino iz hrvaškega obkolpja in Bele Krajine. Z obliko portalov je kljub mojstrom iz bližine Brod Moravic, poudarila povezavo z drugim trgom – Starim trgom in Ložem v Loški dolini, kamor ali preko katerega so Palčavi hodili v smer Ljubljane po drugi del trgovskega blaga.

Fotografije naših vratnih portalov so bile leta 2014 vključene v pregledno razstavo Slovenskega etnografskega muzeja Vrata, in v knjigo, izdano ob tej priložnosti (Sketelj 2014, str.180). Na njih sta, kot na mestnih stavbah, enakovredno vklesani imeni lastnika in lastnice – Lenke in Ivana Čop.

Z našimi raziskovanji odstiramo zgodbe različnih hiš in lastnikov, ki bi bile drugače verjetno pozabljene in kažemo na zanimive smeri nekdanjih kulturnih povezav in vplivov v vsaj zadnjih nekaj sto letih. Preko stavbne dediščine se je dalo rekonstruirati ponekod zgodovino od konca 16. stoletja. V Padovem na primer je bila vpletena celo sekta Novih Štifterjev. Preko natančnih pregledov starih stavb smo ugotavljali stare gradbene tehnike in uporabo materialov v različnih obdobjih. S tremi objavljenimi knjigami (Smole 2013c, 2014d, 2016f) smo pripravili zajeten zbir strokovnih podlag za morebitne obnove ali rekonstrukcije. Te so dobile priznanje hrvaških arhitektov, ki so sodelovali v projektni skupini Processus Montanus v

pripravi projektnih osnov za poti Frankopanov leta 2016.

Stavbna dediščina zaradi raznolikosti stavb ni nikoli zaključena zgodba, zato nadaljujemo z zbiranjem materiala in iskanjem povezav. Obdelali smo marsikatero hišo, zgodbo njihovih lastnikov in okolja v katerem je nastajala in živela, marsikatera se je za nami zaradi smrti lastnikov dokončno zaprla. Nekatere so prav zaradi nas doživele obnovo in nove perspektive, kot na primer Podliparska na Fari. To so lastniki preuredili v objekt za oddajanje turistom, ki želijo preživeti dneve v avtohtonem okolju. Podobno se dogaja z Gajsko v Bezgovicah.

Vsi rezultati raziskav kažejo na močne povezave območja nad desnim bregom doline s slovenskim prostorom v zadnjih več sto letih, kar je bilo do sedaj večkrat prezrto tudi v strokovni javnosti. Obenem ugotovitve opozarjajo na prepletenost kulturnih vplivov, kompleksnost in raznolikost poselitev celotnega območja Gorskega kotarja in soseščine na slovenski strani. Kljub preseljevanju prebivalstva med naselji istega območja je vsak del začuda ohranjal svojo identiteto in zgodbe, vezane na prostor v okolici.

Mitologija v prostoru

Leta 2015 smo imeli priložnost pričeti s precej novim pogledom na vse tisto, kar smo do tedaj spoznavali v prostoru in o njem. Osnova je bil študij literature Andreja Pleterskega in njegovi slovanskih svetih prostorov. Nadaljeval sem z Belajema, Katičičem, pa Mencejevo, Medveščkom in ostalimi. In prišel do zanimivih rezultatov, povezanih z dolino in njeno preteklostjo.

Na podlagi temeljitega razmisleka – pisnega prispevka, dolgega skoraj 40

strani, v katerem sem diskutiral mitološki prostor, ki se je s postopnim raziskovanjem izrisoval v dolini na temelju toponimov in zgodb v prostoru, je območje okoli Osilnice pokazalo jasno podobo izrazito staroslovanskega svetega prostora zaključene skupine, verjetno organizirane v župo. K njemu se je navezoval prostor druge, verjetno odcepljene skupine, ki se je nekoč naselila nad Plešci. Ne samo to – pokazale so se tudi verjetne povezave s starejšimi svetimi mesti, s sosednjimi skupnostmi ter kontinuiteta svetih mest skozi vsaj dve tisočletji. Z razkritjem povezav med zgodbami, ki smo jih poslušali na terenih, z dokaj jasno razvidno filozofijo nekdanjih slovanskih verovanj, je raziskovanje pokazalo na tisočletne korenine pripovedi, vezanih na prostor.

Vsa stoletja so pripovedi trdovratno ostajale med ljudmi in se kljub pokristjanjenju prenašale iz roda v rod do dandanašnjih dni. Celo pokristjanjenje je z mrežo štirih cerkva v dolini uporabilo podoben princip zavzemanja prostora kot prej poganstvo. S cerkvenimi patroni in natančno razmestitvijo in usmeritvijo cerkvenih stavb so prekrizali prostor in regulirali nekdanja sveta mesta ter celoten sveti prostor v dolini.

Rezultat raziskovanja je bilo vabilo na mednarodni kongres arheologov v Zagrebu junija 2016 (Belaj, 2016), ki je bil posvečen prav svetim prostorom in arheologiji zgodnjega srednjega veka. Imel sem priložnost predavati v angleščini pred mednarodnim zborom arheologov in tudi tam predstaviti naš malce zapostavljeni obmejni prostor ter njegove neodkrite zgodbe. Napisan je bil članek o predavanem v angleškem jeziku. Daljši prispevek je bil vključen v knjigo (Smole 2016f, str.174-216). Angleški članek zaradi težav s financiranjem tiska še čaka objavo.

Ugotovitve raziskave so omogočile predstavitev teme Nacionalnemu parku Risnjak, ki zavzema velik del mitološkega prostora. Tam sta krajinski arhitektki iz Zagreba leta 2016 na podlagi srečanja s tistimi, ki raziskujemo dolino in njeno nesnovno dediščino - poleg nas še pokojni Bojan Pajnič iz Zakrajca Turkovskega, domačini iz Razlog nad izviro Kolpe in etnologinja Ana Perinić Lewis iz Zagreba, oblikovali vstopno pot do vhoda v Nacionalni park tako, da z nevpadljivimi umetniškimi instalacijami študentov iz Reke opozarja na posebnost prostora in na mitološka bitja, ki so bila z njim povezana, in vzpodbuja k občutljivejšim dojemanjem tega naravnega prostora.

Lahko rečemo, da je naše raziskovanje bajeslovja, povezanega s prostorom doline, pomagalo ponovno obuditi zanimanje strokovnjakov za Petra Klepca - ljudskega junaka teh krajev, za katerega se potegujeta tako osilniški kot gerovski, sedaj čebranski

del. Skupaj z raziskovalci iz Inštitutov za antropologijo iz Zagreba ter Inštitutom za slovensko narodopisje iz Ljubljane, ZRC SAZU, smo leta 2016 dobili bilateralni projekt Peter Klepec, ki raziskuje ustno izročilo v obmejnem prostoru. Srečanjem na inštitutih v Zagrebu in Ljubljani so se pridružila vsakoletna terenska raziskovanja na obeh straneh meje (Krmpotić 2017). Objavljenih je bilo nekaj zanimivih člankov. V projektu kot lokalna raziskovalca sodelujeta Anja Moric iz Stare Cerkve, ki je že prej pisala o Klepcu (Moric 2015, 2016) ter Marko Smole iz Etnološke zbirke Palčava šiša. Pri tem je pomembno, da smo uspeli povezati hrvaške in slovenske etnologue in folkloriste pri raziskovanju čezmejne nesnovne kulturne dediščine, pomembne za razvoj kulturnega turizma, in s tem presegli dosedanje, kot jim marsikdaj rečemo, nacionalno-centrične raziskave, ki so obravnavo prekinile na politični meji.

Slika 48: Raziskovanje mitološkega prostora je potrdilo vrednost in trdoživost ljudskih pripovedi. S pripovednega večera s kulinarčnim dogodkom na Palčavem skednju, avgust 2016

Že v prispevku o mitoloških zgodbah v prostoru, ki je bil objavljen v knjigi (Smole 2016f, str.174-216), sem opozoril še na eno posebnost Petra Klepca. Najstarejše zapisane zgodbe ga vežejo na mitološke Kresnike, ki so bili večinoma značilnost staro-slovenskega prostora.

Mitološka dediščina v našem prostoru je postala zanimiva tema, ki vzpodbuja k nadaljnjemu raziskovanju doline v povezavi z nesovno dediščino. Tako sem na primer avgusta 2017 vodil po njenih sledih skupino krajinskih arhitektov iz Seatla v ZDA, kasneje tabornike iz Ljubljane, oktobra z bajeslovnimi zgodbami na izvir Kolpe učence od prvega do devetega razreda osnovne šole Fara. Bili so izredno hvaležni in komunikativni poslušalci, imeli so priložnost podoživljati prostor v precej drugačni luči kot zgolj naravoslovni ali rekreativni. Bajeslovne zgodbe sem vpletal v vodenje pohodnikov z Društvom Osilniška dolina, obiskovalcev Palčave šiše, zgodbe smo pripovedovali v knjižnicah v Starem trgu, Čabru, v šolah... Na skednju Palčave šiše je med stalno razstavo od začetka leta 2017 uvrščen tudi pano s predstavitvijo te tematike.

Sodelovanje v razvojnih projektih z elementi kulturne dediščine

Vsa leta se z objavami raziskovalnih del in predstavami v širši javnosti trudimo sodelovati pri razvojnih projektih, ki bi temeljili tudi na lokalni tradiciji – materialni in nematerialni dediščini ter na čezmejnem sodelovanju, in bi pomagali usmerjati v trajnostni razvoj. Temu so bile namenjene številne predstavitve v soseščini, ne samo slovenski temveč tudi hrvaški, predavanja za javnost, udeležba na sestankih različnih delovnih skupin, sodelovanje v raziskovalni skupini Processus Montanus na hrvaškem,

vključevanje v lokalna društva – Društvo Osilniška dolina, Zavod Rihtarjeva domačija, Društvo ljubiteljev gradu Snežnik, Matica hrvatska ogranak Čabar, aktivno sodelovanje s Turističnim društvom Loški Potok, TIC Lož, pri projektih Slovenskega kulturnega društva Gorski kotar, s katerim že leta tvorno sodelujemo, s KIS Gorski kotar, registracija za turističnega vodnika in aktivno sodelovanje pri turističnih projektih v Loški dolini, predavanja v Rotary klubu Kočevje leta 2016 in novembra 2017 v Ljubljani, kjer sem iskal podpornike za čezmejno sodelovanje, sodelujemo z Udrugo Prepelinc iz Delnic, Turanj iz Brod Moravic, vaško skupnostjo Padovo in podobno.

Spomladi 2014 smo se Palčavi udeležili sejma Gorski kotar v metropoli, ki ga je organiziralo društvo Goranin, in na trgu Bana Jelačića zavzeli celo stojnico. Poleg naših predstavitvenih predmetov – postav iz kleti, lesenih izdelkov, knjig in člankov, smo prodali veliko knjig Matice Hrvatske ogranak Čabar, a tudi medu iz Zamosta in koruzne moke, mlete na Selankinem mlinu.

Bili smo udeleženci v skupini, ki je na pobudo Matice Hrvatske leta 2014 pristopila k izdelavi biografskega leksikona Gorskega kotarja, prispevali in predlagali smo nekaj gesel.

Jeseni 2016 je društvo Goranin na našo vzpodbudo organiziralo tribuno o razvoju Gorskega kotarja, ki je v domu gozdarjev v središču Zagreba zbrala nekaj zanimivih sogovornikov – od gozdarjev, direktorja nacionalnega parka Risnjak, delavcev v rekreativnem in raziskovalnem turizmu. Naš prispevek je govoril o potencialih kulturnega turizma. Nekaj prej sem bil eden od slavnostnih govornikov na otvoritvi turistične hiše v Srobotniku, ki so jo uredili naši sosede iz Plešč – Matuzlavi.

Edini sem povedal svoje v domačem narečju.

Leta 2016 smo skupaj s hrvaškimi in slovenskimi raziskovalci prijaviли projekt za razpis INTERREG, ki je predlagal raziskovanje mitološke dediščine v dolini, izdelavo arheološke topografije in LIDAR snemanje terena. Vsega tega za sedaj naši kraji ob meji še niso dobili. Mitološka dediščina, podprta z etnološkimi in arheološkimi raziskovanji, bi bila lahko pomemben temelj nadaljnega razvoja doline s pomočjo nesnovne kulturne dediščine. Žal precej obsežen projekt, prijavljen konec leta 2016, ni bil odobren. Poseben problem je predstavljalo sodelovanje lokalnih občin, saj je njihovo finančno stanje slabo in so bile zato zgolj partnerji brez finančne udeležbe, kar ni bilo zaželjeno. Manjkala je močan lokalni nosilec, deležnik z jasno vizijo.

Slika 49: Leta 2006 obnovljeni salon Palčave šiše z originalno opremo, ki je že leta 1892 opisan v časopisu kot dvorana, ki jo lahko zavida vsako veliko mesto, je ponovno prostor srečanj in posebnih prireditev

Zanimive izkušnje so udeležbe na konferencah trajnostnega razvoja Gorskega kotarja, ki potekajo v PINS-u v Skradu na pobudo Eko Kvarnerja že dve leti. Spomladi 2017 smo se udeležili konference turističnih delavcev iz Velike Britanije v Zagrebu za razvoj hrvaškega

turizma. Udeležujemo se ekskurzij Slovenskega kulturnega društva in KIS Gorski kotar, ki so namenjene izobraževanju s tega področja, etnoloških prireditev – žetve ovsa, krompirjevega praznika v Prezidu, dneva hrušk v Čabru, dneva t.i. goranskega nadevanja . po naše *naduavajna* v Delnicah, dneva občine v Lividragi... S sodelovanjem na srečanjih sledimo razvoju dejavnosti in s sogovorniki iščemo možnosti za promocijo in razvoj našega okolja.

Posebno omejitev pri sodelovanju žal marsikdaj predstavlja naša neformalna organiziranost. V uradnih projektih lahko sodelujemo večinoma kot zunanji raziskovalci ali lokalni svetovalci, kar pomeni, da delamo prostovoljno. Preko projektov tako pokrivamo zgolj materialne stroške naših dejavnosti, a ne moremo na primer obnove kulturne dediščine ali stroškov dela. Ta del finančnih virov je za nas, zaradi številnih formalnosti, vsaj za sedaj mnogo preveč kompliciran.

Obnova Palčava šiše in skednja

Paralelno z našim delovanjem smo vseh deset let postopno obnavljali nepremičnine, ki so osnova naše dejavnosti na področju kulturne dediščine – hišo, dvorišče in skedenj ter predmete v njih. Za ta namen smo že leta 2005 pripravili Idejni projekt prenove, s katerim smo definirali dolgoročno strategijo in vizije našega razvoja. Pregledali smo objekte in definirali kritične točke, ki jih bo potrebno postopoma reševati. Ta projekt smo sledili vsa leta do sedaj. V vmesnem času sem dve leti 2013 in 2014 obiskoval celotedenske restavratorsko - konzervatorske delavnice na gradu Rajhenberg, kjer sem pridobil dodatne izkušnje iz stavbne dediščine, gradbenih tehnik z žganim apnom, iz obdelave

kamna, restavriranja in konzerviranja lesa, poslikav, analize stanja objektov, vzdrževanja in podobno ter imel priložnost izmenjati izkušnje s strokovnjaki restavradorji in konzervatorji.

V desetih letih smo na obeh objektih in dvorišču obnovili:

- vstopna vrata v muzejsko zbirko, nekdanj vhod v trgovino, ki so dobila podobo po vzoru tistie izpred druge svetovne vojne,
- uredili sprednje dvorišče, dostope v kleti s kamnitimi stopnicami in urejenim odvodnavanjem padavinske vode,
- zamenjali strešno kritino obeh stavb z novimi prešanimi zarezniki, konzervatorsko/restavratorsko obnovili ostrejši in jima vrnili prvotne čope – žal zaradi kritine nekaj manj strme, sezidali nova dimnika, obnovili žlebove,
- zamenjali vsa zunanja okna v dveh nadstropjih z novimi, izdelanimi na šest šip po vzoru prvotnih iz sredine 19. stoletja,
- uredili notranja vrata v pritličju, dodali masivna polnila in uredili kljuke,
- opremili klet s panoji in postavami generacij prednikov v naravni velikosti, notranjost z razlagalnimi tablami, ki služijo vodenju obiskovalcev in osnovnimi informacijam o dediščini,
- obnovili stopnice in pod v zgornji veži, ki je bila nekdanj prvi prostor dobrodošlice v gosposkem - družinskem nadstropju,
- sanirali statiko skednja z novimi jeklenimi vezmi, ki so ga ojačale in povezali plitve, zaradi požara leta

1936 poškodovane oboke, uredili poškodovani obok,

- uredili podstreho in prvo nadstropje skednja, s čimer smo pridobili skupna ležišča za študente, zaprt prireditveni prostor za 50 ljudi s pečjo ter večji razstavni prostor z novim betonskim tlakom,
- na skednju uredili razstavo o tradicionalnih obrteh v dolini, s katero opozarjamo na nekdanje dejavnosti dolincev, ter razstavo o krošnjarstvu – pomembni sezonski dejavnosti celotnega območja, ki jo je prispeval Muzej Kočevje, ter nekaj manjših občasnih razstav,
- izdelali oder za lutkovno gledališče na skednju in lesene družabne igre za mlade obiskovalce, ki so jih prvi preizkusili letos učenci osnovne šole iz Fare.

Delo je bilo opravljeno večinoma z rokami in znanjem družinskih članov. Veliko sta pomagali mama Davorka in Sonja v kuhinji, delala sva z očetom Dragom, pomagala sta Dejan in Matej. Z njima smo med drugim uredili gank na skednju in les v njegovih notranjih prostorih. Zadnja leta pomaga tudi Aljaž, s katerim sva z domačim zidarjem iz vasi pripravila podlogo za novi tlak v razstavnem prostoru. Zahtevnejša dela – predvsem tesarska in krovna smo zaupali domačim mojstrom iz Skednarjev na Hribu, mizarska odličnemu, žal pokojnemu Jošku Malnarju iz Čabra. Restavratorska in konzervatorska dela opravljamo večinoma sami.

Konec leta 2017 se pripravljamo na rekonstrukcijo krušne peči, ki je nekoč stala v gostilniškem prostoru in je bila podrtja po prvi svetovni vojni, ko je v Plešcih pričela delovati pekarna. Zavzemala je preveč dragocenega prostora

v gostilni in bila za tiste čase z drvni premalo racionalna. Peč bo obnovljena po starih pečnicah, namesto ribniških lončarjev jo bo moral izdelati dolenski, saj na tem koncu nihče več ne dela pečnic. S krušno pečjo nameravamo obuditi domačo peko kruha, pri kateri bodo lahko sodelovali tudi obiskovalci.

Slika 49: Najobsežnejši projekt v zadnjih desetih letih je bila obnova 600 m² streh obeh objektov, ki so po stotih letih ponovno dobile čope, poletje 2012

Vsa leta smo širili zbirko z novimi predmeti, ki so jih v glavnem prinašali okoličani. Vsak predmet je potrebno očistiti, po potrebi popraviti, zastrupiti lesne črve, konzervirati in zanj v zbirki najti ustrezno mesto. Veseli smo nekaj skrinj iz Trave, ki so bile v slabem stanju, a smo jih uspešno obnovili. Ena od njih je bila izdelana celo v Osilnici, druga v Franciji, tretja v ZDA, kjer so delali domačini pred drugo svetovno vojno. Potem orodja kleparja iz Srobotnika, stare cize, kolesa na križ z leseno osjo, sifonskih steklenic lekarnarja iz Čabra, odvrženih poslikanih pločevinastih Jezusov z razpel na Hribu in Hrvatskem. Tudi slovenske

knjige o življenju svetnikov iz 18. stoletja iz Trave, starih nemških evangelijev. Palčavo knjižnico dopolnjujemo s knjigami, ki govorijo o času, v katerem je živel. Vsak predmet v zbirki (skupaj preko tisoč sto) je dobil svoje mesto in celotna zbirka je bila že leta 2007 popisana po muzejskih standardih. Popis je služil za prijavo zbirke in njen vpis leta 2015 v register premične kulturne dediščine Republike Hrvaške. Tako smo verjetno edina zasebna muzejska zbirka na Hrvaškem, ki je registrirana kot kulturni spomenik na vseh treh področjih – kot premična, nepremična in nesnovna dediščina.

Po desetih letih sem poskusil oceniti vloženo delo in stroške, ki so bili v tem obdobju vloženi v projekte Palčave šiše:

- opravili smo 12.000 prostovoljnih delovnih ur družine, domačinov in strokovnjakov, kar ocenjujemo na pribl. 60.000 EUR,
- v obnovo Palčave šiše in skednja je bilo vloženih pribl. 60.000 EUR lastnih sredstev lastnikov,
- pribl. 25.000 EUR smo prejeli na javnih natečajih, projektih in z donacijami za materialne stroške našega delovanja in izvedbo prireditev, večino preko različnih projektov neposredno ali posredno preko drugih nosilcev od Urada za Slovence v zamejstvu,
- pribl. 5.000 EUR je prejela občina Čabar od Ministrstva za kulturo RH za izdelavo gradbeno-arhitekturnega posnetka Palčave šiše in skednja, ki je služil kot obvezen dokument za obnovo streh; s pomočjo Grada Čabar sta bili urejeni in označeni tudi turistično-sprehajalni poti ob mlinskem potoku in Čabranki.

Rezultati dela na kratko in načrti za prihodnost

Če smo v predhodnem poglavjih omenjali predvsem vsebinske rezultate, je morda smiselno navesti tudi kvantitativne rezultate našega delovanja, ki jih lahko vidi in občuti okolica:

- urejenih je bilo šest etnografskih zbirk v okolici, ki pripadajo skupnemu kulturnemu območju, so javno dostopne in bogatijo kulturno-turistično ponudbo,
- opremljeni sta bili dve sprehajalni poti okoli Plešč, izdelani prospekti Plešč in Zamosta, hiše, aktiviranih nekaj tras starih tovarniških poti,
- izdelali smo arhitekturne posnetke in analize nekaj deset starih zgradb in omogočili strokoven pregled nad najmanj raziskano in velikokrat zapuščeno stavbno dediščino na obeh straneh meje, kar daje obsežne strokovne osnove za njeno obnovo ali rekonstrukcijo,
- pokazali smo na številne kulturne povezave, smeri priseljevanja in vplive, ki jih razkriva stavbna dediščina,
- odstrli smo preteklost številnih naselij, stavb in zgodb njihovih prebivalcev,
- objavljene so bile štiri knjige z rezultati dela,
- objavljenih je bilo dvanajst strokovni in znanstvenih prispevkov,
- posnetih je bilo šest televizijskih reportaž na HTV in ena na TV Slovenija,
- posnete so bile številne reportaže na radiu Ljubljana, za oddajo Sotočja, in več reportaž ter celo iz

hiše neposredno emitirana oddaja za radio Hrvaška,

- sodelovali smo pri snemanju filma Kolpa – Kupa – Koupa (Bradeško 2013), ki je bil posnet v okviru čezmejnega projekta Mostovi, del tudi v Palčavi šiši in našem sadovnjaku, in ga prikazali na več različnih mestih,
- izvedli smo približno petinštirideset strokovnih predavanj za javnost,
- predvsem v zadnjem letu in pol smo s pripovedmi iz našega prostora sodelovali pri šestih pripovednih večerih,
- sodelovali na festivalih etnografskega filma, številnih strokovnih in znanstvenih srečanjih,
- dali smo pobudo za uvrstitev lokalnih govorov v registra obeh držav,
- spodbudili smo mednarodno znanstveno sodelovanje pri raziskovanju nesnovne kulturne dediščine našega obmejnega območja,
- naše delo je prepoznavno tako v hrvaški kot slovenski strokovni javnosti, posebno veseli smo, da tudi v slovenskem zamejstvu – preko glasil Slovencev na Hrvaškem, oddaj o zamejstvu in manjšinah, iniciative Slovenščina v družini in drugod,
- naše zbirke je obiskalo v tem času približno 8000 obiskovalcev od vsepovsod in
- prireditve dodatnih približno 3000 obiskovalcev.

V letu 2012 smo za zbirko in naše dejavnosti v Tolminu prejeli Murkovo

listino, ki jo podeljuje Slovensko etnološko društvo ter v Plešcih srebrno plaketo Grada Čabar. Častno Valvazorjevo priznanje Slovenskega muzejskega društva, ki smo ga prejeli v Narodni galeriji v Ljubljani, smo omenili že prej.

Eno od pomembnih priznanj našemu delu v zamejstvu je bilo tudi vabilo na znanstveno srečanje ob otvoritvi izpostave Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane v Reki, aprila 2017. Na simpoziju o raziskovanju Slovenstva na Hrvaškem sem predstavil naše desetletno delo in dejavnosti, o čemer bo objavljen članek v tematski številki časopisa Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja, ki bo izšla predvidoma junija 2018. Predavanje in pisanje je bilo povod za nastanek tega, precej dopolnjenega pregleda našega dela.

Naša pomembna naloga ostaja vzdrževanje in obnova stavb z muzejskimi zbirkami in

prireditvenimi prostori. Tako bo potrebno v naslednjih letih obnoviti še pode in stopnice na podstreho, nato dva dela pritličja skednja – nekdanjega konjskega hleva in skladišča za žito. Zadnje bo nekoč postalo prostor za mizarsko-restavratorsko delavnico in morda trgovinico tradicionalnih izdelkov. Poseben problem v muzejski zbirki predstavlja pomanjkanje pomožnih prostorov – stranišča, tuša, skladišč, tudi dostopa in sanitarij za gibalno ovirane, ki težko pridejo do razstavnih prostorov. V ta namen želimo rekonstruirati sosednji gospodarski objekt iz 18. stoletja, a za to potrebujemo dobro voljo države Hrvaške, od katere že več let odkupujemo manjšo zapuščeno parcelo, nekoč prostor z gospodarskim poslopjem predhodnice sedanje Palčave domačije. Poslopje je pred 18 leti pogorelo do tal in le malo je manjkalo, da se ni požar razširil tudi na Palčavo šišo.

Slika 50: V letu 2017 smo vodili več otroških skupin. Otroci so se izkazali za odlične poslušalce mitoloških pripovedi v prostoru in občutljive opazovalce okolice. V začetku oktobra 2017 na izviru Kolpe s šolarji iz Kostela in Osilnice

Pri strokovnem delu bomo naše dejavnosti vsekakor nadaljevali na področju etnologije, muzeologije, konzervatorstva,

restavratorstva, tradicionalne arhitekture in kulturnih povezav, mednarodnega sodelovanja... S teh področij želimo poglobljati znanje in na njih aktivno

sodelovati tudi v širšem prostoru Slovenije, Hrvaške in zamejstva.

Nadaljevali bomo z organizacijo kulturnih dogodkov, strokovnih srečanj, delavnic, predavanj, predstavitev. Vse z namenom opozarjati na kulturno dediščino območja, njeno vrednost in vzpodbujati k njenemu ohranjanju, promociji ter čezmejnem sodelovanju. Nujno bi potrebovali svoj projektor, saj stalna izposoja ovira spontano organizacijo in predstavitve obiskovalcem.

Pomembna stalnica v našem delovanju bo ostalo področje kulturnega turizma, predvsem v zvezi s promocijo snovne (tradicionalna arhitektura, domači izdelki) in nesnovne dediščine območja, kulinarične ponudbe, drugih domačih proizvodov, čezmejnega turističnega in kulturnega povezovanja, kar vse bi bil lahko eden od pomembnih temeljev trajnostnega razvoja. Kulturni turizem je pomembna priložnost za razvoj krajev, ki počasi izgubljajo svoj potencial tudi zaradi naravnih katastrof, ki so nas prizadele v zadnjih letih. Leta 2014 žled, ki je podrl ali polomil večino listavcev, ki jih zaradi globokih jarkov večino ni bilo mogoče izvleči in spraviti v denar. Gozd je bil že s tem močno uničen, stoletja prehodne poti so postale neprehodne. Od leta 2016 je tako poškodovan ekosistem napadel še lubadar, ki je v nekaj mesecih uničil praktično vse smreke v dolini. S tem so bili v nekaj več kot poldrugem letu dni podrti temelji tradicionalne ekonomije večine družin, narava je odnesla vsaj stoletje skrbno vzdrževano zlato rezervo in vsaj za dve desetletji strahovito prizadela gozd in njegovo podobo. Večino lesa smo sicer izgubili, a morda nam uspe v naslednjih letih aktivirati nekdanje *ograje* - pašnike ovac nad pleškim potokom z malce drugačnim kampom in postaviti v našem sadovnjaku rekonstrukcijo tradicionalnega

stanovanjskega objekta iz 19. stoletja, ki bi služil turističnim namenom. V sadovnjaku, ki ga redno obnavljamo, pa še zgraditi tradicionalno sušilnico za sadje, obnoviti sušenje in dogajanja ob njej.

Kljub vsem problemom, ki jih bomo morali preživeti in zaradi naravnih katastrof premostiti v naslednjih letih, si v Palčavi šiši in družini želimo tudi v bodoče delovati tako, da bomo ostali prepoznaven iniciator in integrator trajnostnega razvoja območja na področju kulturnega turizma. Turizma, ki bo temeljil na čezmejnem sodelovanju in premoščanju posledic političnega razmejevanja. Pri tem ostaja pomembno poslanstvo opozarjanje na slovenske osnove lokalnega govora in tradicionalna kulture ter vzpodbujanja lokalne proizvodnje.

Za zaključek – še nekaj o problemih in ovirah

Pregled našega dela želim zaključiti z omembo nekaj problemov in ovir, ki otežujejo naše delovanje. Eden od njih je problem zasebne iniciative, ki je v javnih razpisih in formaliziranem okolju redkokdaj ustrezno priznana kot partner inštitucijam in društvom. Kljub vsemu sem mnenja, da lahko zasebna, družinska iniciativa zagotavlja strokovno delovanje na marginalnih območjih, ki jih strokovna javnost zaradi zaposlenosti z drugimi temami, distanciranjem od političnih razmejitev in podobno, velikokrat spregleda ali obdeluje zgolj redko. Temu lahko pritrujejo rezultati našega raziskovalnega dela, ki so odstrli marsikatero formalnim inštitucijam neznano vsebino in povezave.

Poseben izziv našemu delovanju povzroča močna depopulacija območja in opustitev tradicionalnih dejavnosti. Vse manj je lokalnih informatorjev, ki so imeli

priložnost prenašanja tradicije - zaradi političnega razmejevanja, zapiranja prehodnosti doline, gradnje vzporednih, v normalnih razmerah nepotrebnih cest na vsaki strani že tako ozke doline, zaradi pomanjkanja delovnih mest, ekonomskega stanja, tudi zaradi naravnih katastrof izgublajočega se tradicionalnega odnosa do okolja in znanja o njem. Ta odnos postaja do narave, zaradi izseljenih lastnikov, vedno bolj izkoriščevalski in vedno manj trajnostni... Kakšne bodo posledice procesov bomo videli v naslednjih letih, za sedaj ostaja pomemben temelj preživetja v dolini vse bolj in edino tistih nekaj delovnih mest v lokalni tovarni in pri nekaj obrtnikih.

Velik problem v družbi povzroča nadaljevanje vztrajnega fizičnega razmejevanja med bregovoma in omejevanje prehodov v dolini. Še vedno morajo na primer sosede, ki se vsak dan vidijo preko mosta čez Kolpo, prevoziti 25 kilometrov dolgo pot, da pridejo drug k drugemu na obisk. Otroci s slovenske strani lahko le preko 3 m visoke ograje z rezilno žico gledajo na Kolpo in Hrvaško, kamor so njihovi predniki brez ovir gazili ali se v čolnih vozilih k prijateljem in dekletom...

Velika omejitev so ekonomski problemi lokalnih uprav, strokovno podhranjene ekipe malih občin, ki so težko kos strateškemu načrtovanju trajnostnega razvoja in sodelovanja v partnerstvu projektov, posebno s področja kulturne dediščine. Nekaj redkih projektov čezmejnega sodelovanja civilne družbe je vezanih na delovanje Slovenskega kulturnega društva in KIS Gorski kotar, želimo si, da bi uspeli.

Posledica vseh teh problemov je dejanska marginalizacija prostora kot okolja naravne in kulturne dediščine, kar je posebej očitno na primer na območju nekdanje poselitve

Kočevarjev v Dragarski dolini in v naseljih nad našo dolino. Ta počasi, a vztrajno izgublja svojo identiteto, saj so njihovi prebivalci večinoma odšli, drugi so ostareli in počasi odhajajo ali so že dokončno odšli in za seboj pustili zaraščajoče, prej stoletja obdelane površine.

A ne bomo se dali, z delom bomo vztrajali na domačiji svojih prednikov in upali na boljše bodočnost. Morda jo doživimo, drugače pa za seboj vsaj zapustimo zgodbo čezmejnih povezav, ki se tu odvija že vsa stoletja in tisočletje, če ne več - vsaj od prihoda starih Slovanov naprej, a se tudi nadaljuje v današnji dan. V upanju, da se nam pridružijo ter naše delo in ljubezen do domovine nekoč nadaljujejo tudi mlajše generacije naslednikov.

Še enkrat hvala vsem, ki nas obiskujete, nam pomagate in nam že deset let storite ob strani. Veseli bomo, če nas obiščete s svojimi dragimi in prijatelji ter s tem pripomorete k uresničenju naših skupnih vizij!

Literatura in viri:

BEGANOVIĆ, Mario. 2017. *Manjinski mozaik HTV : Palčava šiša*. 11.8.2017.

HTV. Zagreb.

<https://www.youtube.com/watch?v=vV3q21MV180>, (dostop 1.11.2017). 14 min 54s.

BELAJ, Juraj (urednik), 2016. *3rd international Conference of medieval archeology / 3. međunarodni znanstveni skup srednjevjekovne arheologije. Sacralisation of landscape and sacred places / Sakralizacija prostora i sveta mjesta, Book of abstracts / knjiga sažetaka*. Institut za arheologiju, Zagreb. 2. to 3. june 2016. str. 25-26.

BENO, Ana, SMOLE, Marko, PUNGARTNIK, Tadej, 2013. *Strokovna ekskurzija po Krasu in etnološki večer s prejemnicami Murkovih priznanj 2012*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letn. 53, št. 1/2, str. 204-205.

BRADEŠKO, Jure, BRADEŠKO, Urban. 2013. *Kolpa – Kupa – Koupa*. (dokumentarni film). Kočevje. (35 min, 40 s). <https://vimeo.com/156874675> (dostop 1.11.2017). 35 min 49s.

BURIĆ, Antun. 1979. *Povijesna antroponomija Gorskog Kotara u Hrvatskoj*. Rijeka: Založba Ivan Gašparac Grentaš.

CELEVSKA, Ivančica. 2.4.2010. *Palčava šiša u srcu Plešca (časopisni članek)*. Slobodna Dalmacija. Split. str. 8-9.

ČRNJAR, Mladen, ur. , 2005. *Kulturno-povijesna baština Primorsko –goranske županije, Graditeljska baština*. Primorsko-goranska županija, str. 304-305.

DELAČ-PETKOVIĆ, Karmen. 2012. *Razvoj knjižnica Gorskog kotara*.

Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb. 379 str.

GREGORČIČ, Brigita. 2008. *Porečje Čabranke*. V: KLADNIK, Drago, ur. *Zamejska Hrvaška, Ekskurzije ljubljanskega geografskega društva*. Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC. Ljubljana. str. 99-114.

GRGURIĆ, Davor. 2012. *Vrže majo sejno* (video spot). Delnice. <https://www.youtube.com/watch?v=cYJCI RjvVVI> (dostop 1.11.2017). 3 min 49s.

ILICH, Iztok. 2016. *Čari majhnih zbirk, Palčava šiša, Plešce: Nekatere hiše imajo dušo, več duš*. (časopisni članek). Turistična tribuna, Slovenske novice. Ljubljana. 2.6.2016. str.16-17.

JAKSETIČ, Dragica. 2011. *Slovenski kamenčki v mozaiku multikulture Reke*. (časopisni članek). DELO, Ljubljana. 14.4.2011.

KAVČIČ Peter. ILICH, Iztok. 2008. *Pogled z motorja, Slovenija in še malo čez*. DZS, Ljubljana. str.62.

KRALJ, Drago. 2009a. *Po Loškem Potoku v Čabar*. (časopisni članek). Slovenske novice. Lajf.. Ljubljana. 13. avgust 2009.str.18.

KRALJ, Drago (Dr.Ago). 2009b. *Palčava šiša ob Čabranki*. (časopisni članek). Vzajemnost. Ljubljana. september 2009. str. 66-67.

KOVAČIČ, Tanja. 2014. *Etnografska zbirka Zajskih – zbirka družine Janeš*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 54, št. 3, str. 89-90, ilustr.

- KRIŽNAR, Naško, ur. 2010. *Živa Kulturna dediščina se predstavi*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana. str. 28-31, ilustr.
- KRMPOTIĆ, Marinko. 2017. *Etnolozi u Čabru: Petar Klepac – junak, koji je spojio dvije domovine*. (časopisni članek). Novi list, Rijeka. 15. september 2017.
- LESKOVŠEK-SVETE, Mojca. 2006. *Slovenske neveste prinašale slovenski vpliv*. (časopisni članek). Priloga Dolenjskega lista Živa. september 2006. str. 41.
- MALNAR, Marija (scenarist), SMOLE, Marko (scenarist, fotograf, tonski mojster). 2010. *Etnološka zbirka Palčava šiša: kulturni spomenik: Plešce, dolina Čabranke, Hrvatska = [Etnološka zbirka Palčava šiša]: kulturno dobro: Plešce, dolina Čabranke, Hrvatska = Ethnological collection Palčava šiša: cultural heritage: Plešce, Čabranka valley on the border to Slovenia, Croatia*. Ljubljana: Verbatim, p. 2 DVD-ja (50 min, 30 sek).
- MALNAR, Slavko. 2013. *Življenje v preteklosti = Život v prošlosti*. Ravnice [i. e.] u Čabru: Matica Hrvatska, Ogranak matice Hrvatske, 250 str.
- MALNAR, Slavko. 2016. *Povijest čabarskog kraja*. Drugo prošireno i dopunjeno izdanje. Čabar: Matica Hrvatska, Ogranak matice Hrvatske, 490 str.
- MALNAR, Željko. 2005. *Palčava šiša otvara vrata za svoj 150. rođendan*. (časopisni članek). Novi list, Rijeka. 14. 2 2005.
- MALNAR, Željko. 2009. *Zelena dolina Plešce*. GEC d.o.o. Plešce, 2009. . 90 str..
- MALNAR, Željko. 2016. *Priča o pograničnom području i baština njegovih stanovnika svake godine sve poznatija i kreativnija*. (časopisni članek). Goranski Novi list, Rijeka. listopad 2016.
- MALNAR, Željko. 2017. *Radionice u Palčavoj šiši*. (časopisni članek). Novi list, Rijeka. 12. kolovoza 2017.
- MORIC, Anja. 2014. *Exhibition in Trava (Obergrass) in the former Gotschee*. The Gotschee Tree. Volume 28, No.1. March 2014, Journal of the Gotscheer heritage and Genealogy Association. Colorado. str. 12-14.
- MORIC, Anja. 2015. *Peter Klepac: od (lokalnega) junaka do (nacionalne) prisposobe šibkosti*. Ars & Humanitatis. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana. L.9, št. 1, str. 204-226.
- MORIC, Anja. PERINIĆ LEWIS, Ana. POLJAK ISTENIČ, Saša. 2016. *Podeželski turizem na obrobju: potencial nesnovne kulturne dediščine*. V: 14. vzporednice med hrvaško in slovensko etnologijo: Etnologija in vas v 21. stoletju, Lug v Baranji, 1. do 4. oktober 2016 Zbornik posvetovanja v tisku. HED. Zagreb.
- NA LEPŠE. 2015. <http://4d.rtv slo.si/arhiv/na-lepse-oddaja-o-turizmu/174333507>, RTV Slovenije. 1:00 do 7:00 minute. 1. maj 2015. (dostop 23.11.2017)
- NOVLJAN, Neva. 2016. *Slovenska narečja: Dolenjska narečna skupina, dokumentarna oddaja, 3/3*, Dokumentarni filmi in oddaje – kulturno-umetniški program, TV Slovenija, 24min.57sek. <http://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni->

[filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174454294](#), (dostop 12.11.2017).

OŽBOLT, Anton. 1979. *Dežela Petra Klepca*. Založba Borec. Ljubljana. 577 str.

PORENTA, Tita, SMOLE, Marko. 2008. *Poročilo o peti etnološko-muzejski delavnici SED: promocija etnološke dediščine, Plešce, 27.-28. septembra 2008. Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 48, št. 3/4, str. 139-140.

RATKAJEC, Hrvoje, ur. KAVREČIČ, Petra, ur. 2009. *Mednarodni znanstveni sestanek Perspektive slovensko-hrvaške obmejnosti, Koper, 4. in 5. junij 2009. Glasnik ZRS Koper, št.5., Univerza na Primorskem*. str.76-77.

SKETELJ, Polona. 2014. *Vrata. Prostorski in simbolni prehodi življenja*. Slovenski etnografski muzej. Ljubljana. 565 str.

SMOLE, Marko. 2005. *"Palčava šiša" - poldrugo stoletje družine Čop iz obmejne vasi Plešce. Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, letn. 45, št. 4, str. 128-132.

SMOLE, Marko. 2006a. *Oblikovanje ideje o "Palčavi šiši" iz vasi Plešce na Hrvaškem kot etnološkemu spomeniku*. V: ČERNELIČ KROŠELJ, Alenka (ur.). *Mesto in trg na meji: 9. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo = Grad i trg na granici: [9.] hrvatsko-slovenske etnološke paralele*, (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 38). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. str. 95-107.

SMOLE, Marko. 2006b. *Zgodba družine Čop iz hrvaške vasi Plešce v čabranski dolini. Kontinuiteta prepletanja Hrvaške in Slovenske tradicije na obmejnem*

podeželju?. Zbornik posvetovanja: Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanjost. SED. Ljubljana. str. 223 – 233.

SMOLE, Marko. 2006c. *Palčava šiša Stoljeće i pol obitelji Čop iz pograničnog sela Plešce / Palčava šiša A Century and a Half of the Čop Family from the Border Village of Plešce. Ethnological researches*, Vol. , No. 11. Etnografski muzej Zagreb. str. 335-351.

SMOLE, Marko, HOBAR, Daniela, HERCOG, Sonja. 2007. *Mednarodna etnološka delavnica v organizaciji zasebne zbirke - zakaj pa ne!: velike izkušnje iz male vasi Plešce. Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, letn. 47, št. 3/4, str. 143-145.

SMOLE, Marko. Slavko Malnar, 2008. *Povijest čabarskog kraja*. Matica hrvatska Ogranak u Čabru, Grad Čabar, 2007, 347 str. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 48, št. 1/2, str. 94-95.

SMOLE, Marko. 2009a. *Kulturna biografija izoliranega območja ali prednost laičnega domoznanstva*. V: Željka Jelavić, Sanja Potkonjak i Helena Rožman (Ur.). *Jedna granica – dvije etnologije?: 10 hrvatsko-slovenske etnološke paralele*, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo. str. 95-107.

SMOLE, Marko. 2009b. *Tamažavi family and their old house / Tamažavi ji niha stara šiša*. V: KRIŽNAR, Naško, ur. *Dnevi etnografskega filma, 18. – 22. maj 2009. Založba ZRC*. Ljubljana. str. 20-21.

SMOLE, Marko, VEBER, Alenka. 2010a. *Nematerialna dediščina naših krajev: etnološko-dialektološka delavnica v Palčavi šiši, Plešce*. Obrh: javno glasilo

občine Loška dolina, okt. letn. 11, št. 4(56), str. 16.

SMOLE, Marko. 2010b. *Palčava šiša, Plešce: etnološka zbirka rodbine Čop*, (Slovenski prispevek županijski dediščini, zv. 4). Reka = Rijeka: Svet slovenske narodne manjšine Primorsko-goranske županije: = Vijeće slovenske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije, 10 str.

SMOLE, Marko. 2010c. *Poročilo o 6. etnološko-muzejski delavnici SED za ljubiteljske zbiralce: dokumentiranje zbirke Vogvarjeva hiša Spodnje Duplje, 25. in 26. september 2010*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letn. 50, št. 3/4, str. 138.

SMOLE, Marko. 2010d. *Slavko Malnar, Prezimana u čabarskom kraju kroz stoljeća, 1498.-1997./*; Matica Hrvatska, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Čabar 2010, 289 str. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, letn. 50, št. 3/4, str. 121.

SMOLE, Marko, HABJAN, Anže. 2010e. *Srečanje delovne skupine SED za ljubitelje etnologije v Kropi na Gorenjskem*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letn. 50, št. 1/2, str.

SMOLE, Marko. 2011a. *Leto v Palčavi šiši v Plešcih*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva. 51, št. 3/4, str. 127-128.

SMOLE, Marko. 2011b. *Zgornjekolpska in čabranska dolina – prekinjene naravne povezave ali neperspektive zaprtega območja*. V: DAROVEC, Darko in STRČIĆ, Petar (ur.). *Slovensko-hrvaško sosjedstvo: Hrvatsko-slovensko susjedstvo*.

Koper: Univerzitetna založba Annales. str. 277-294.

SMOLE, Marko. 2012a. *Nesnovna dediščina v obmejnem prostoru: delavnica SED, Plešce, Hrvaška*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 52, št. 1/4, str. 195-196.

SMOLE, Marko. 2012b. *Sedma etnološko-muzejska delavnica: Nedelica, Turnišče, 2. in 3. junij 2012*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 52, št. 1/4, str. 192.

SMOLE, Marko. 2012c. *Urejanje etnografske zbirke Jakoba Bartola: Travnik, Loški Potok*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 52, št. 1/4, str. 175-176.

SMOLE, Marko. 2012d. *V Ribnici in Loškem potoku z delovno skupino za ljubitelje etnologije*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 52, št. 1/4, str. 184 - 185.

SMOLE, Marko. 2012e. *Tradicionalne obrti v dolini zgornje Kolpe in Čabranke ter okolici v 19. in prvi polovici 20. stoletja: poročilo raziskovalne delavnice, avgusta 2010 = Tradicionalni obrti u dolini gornje Kupe i Čabranke te njenj okolini u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća : izvještaj istraživačke radionice, kolovoza 2010. godine*. Plešce [i. e.] Čabar: Matica hrvatska Ogranak, 35 str.

SMOLE, Marko. 2012f. *Časopisne objave o Petru Klepcu, Plešcih in Sveti Gori v časopisih iz 19. stoletja in do druge svetovne vojne, članek k razstavi v Etnološki zbirki Palčava šiša, Plešce 2009-2011*. neobjavljeno gradivo. 26.1.2012. 30 str.

SMOLE, Marko. 2012g. *Dediščina starih poštних poti v zgornjekolpski in čabranski dolini, Raziskava Etnološke zbirke Palčava šiša, Plešce 2011*. neobjavljeno gradivo. 1.4.2012. 25 str.

SMOLE, Marko. 2013a. *Ohranjanje in predstavitev lokalnih govorov na čezmejnem območju v dolini zgornje Kolpe in Čabranke*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 53, št. 3/4, str. 110-112.

SMOLE, Marko. 2013b. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke = Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke*. Plešce [i. e.] Čabar: Matica hrvatska, Ogranak, 178 str.

SMOLE, Marko. 2013c. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke = Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke*. Plešce [i. e.] Čabar: Matica hrvatska, Ogranak, 178 str.

SMOLE, Marko. 2014a. *Slavko Malnar: Življenje v preteklosti/Život u prošlosti; Matica hrvatska, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Ravnice 2013, 250 str*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 54, št. 4, str. 44-45.

SMOLE, Marko. 2014b. *Naše pamejnke – Naši razgovori*. V: MUVI 05 / 2014, muzeji – video – film (program), Etnografska istraživanja. Muzejski dokumentacijski centar. Zagreb. str.31.

SMOLE, Marko. 2014c. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke = Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke: I. nadaljevanje = I. nastavak*. Ogranak: Matica hrvatska, Ilustr.139 str.

SMOLE, Marko. 2014d. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke =*

Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke: I. nadaljevanje = I. nastavak. Ogranak: Matica hrvatska, https://www.dropbox.com/s/ftt46acrww2t0pj/Stavbna%20dediscina%202014_Marko%20Smole_a%281%29.pdf?dl=0.

SMOLE, Marko. 2015a. *Delavnica Stavbna dediščina Kočevskih Poljan: naša stavbna dediščina - jo poznamo in razumemo njene zgodbe?*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 55, št. 3/4, str. 140-141.

SMOLE, Marko. 2015b. *Mednarodna poletna delavnica Slovenskega etnološkega društva in Etnološke zbirke Palčava šiša, Plešce: stavbna dediščina ter evidentiranje in urejanje fotografske zbirke v Gašparcih*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 55, št. 3/4, str. 142-143.

SMOLE, Marko, SMOLE, Vera. 2015c. *Govori ob Čabranki in zgornji Kolpi: opis enote žive kulturne dediščine. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine*, PDF datoteka (3 str.), ilustr. http://www.mk.gov.si/fileadmin/http://www.mk.gov.si/fileadmin/mhttp://www.mk.gov.si/fileadmin/http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD_Ziva/Rzd-02_00044.pdf.

SMOLE, Marko. 2015d. *Lokalni govori na čezmejnem območju v dolini zgornje Kolpe in Čabranke ter okolici*. V: KUCHLING, Martin, ur. Slovenščina živ jezik v družini in javnosti, Prispevki s posveta 14.11.2014. v Tinjah. Inicijativa Slovenščina v družini, KKZ, Celovec. str. 73-82.

SMOLE, Marko. 2015e. *Snemanje narečnih govorov v dolini Čabranke in*

zgornje Kolpe ter prikazovanje filmov. V: PEČE, Miha (ur.), VALENTINČIČ FURLAN, Nadja (ur.), KROPEJ TELBAN, Monika (ur.). Vizualna antropologija - osebne izkušnje in institucionalni vidiki = Visual anthropology - personal experiences and institutional aspects. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC. str. 219-236.

SMOLE, Marko. 2015f. *Palčava šiša iz vasi Plešce v Gorskem kotarju na Hrvaškem*. Koledar Mohorjeve družbe za 2016. leto. Mohorjeva družba. Celje. str. 56-60.

SMOLE, Marko. 2016a. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke kot element raziskave kulturnih povezav*. V: 13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo. Zbornik posvetovanja: Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času. SED. Ljubljana. str. 100 – 116.

SMOLE, Marko. 2016b. *Pripovedi v prostoru doline Zgornje Kolpe in Čabranke: mednarodna poletna delavnica Slovenskega etnološkega društva in Etnološke zbirke Palčava šiša v Pleščih*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 56, št. 3-4, str. 163-164.

SMOLE, Marko. 2016c. *Čezmejna kulturna dediščina prebivalcev ob zgornji Kolpi in Čabranki v hrvaškem in slovenskem registru nesnovne kulturne dediščine – kako naprej?*. V: BRENCI, Andrej. 5. srečanje kulturne dediščine Slovenije 2016, Živa kulturna dediščina – sezname, zbirke, varovanje in predstavitve. Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož. Ptuj, str.12-14.str.

SMOLE, Marko. 2016d. *Urejanje etnografske zbirke v gradu Turn v Brezniku pri Dragatušu: etnološko-muzeološka delavnica Slovenskega etnološkega društva*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 56, št. 3/4, str. 165-166.

SMOLE, Marko. 2016e. *Registracija skupnega (slovenskega) narečja v dolini zgornje Kolpe in Čabranke*. V: KUCHLING, Martin, ur. Slovenščina in Whatsapp od zibelke do družbenih omrežij, Prispevki s posveta 6.11.2015. v Nabotrjetu. Inicijativa Slovenščina v družini, KKZ, Celovec. str. 41-49.

SMOLE, Marko. 2016f. *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke: II. nadaljevanje = Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke: II. nastavak*. Plešce [i. e.] u Čabru: Ogranak Matice Hrvatske, 224 str.

SMOLE, Marko. 2017. *Poskusi obujanja kulturnega turizma na območju gornje Kolpe in Čabranke – kako na depopulariziranih območjih ob meji?* V: 14. vzporednice med hrvaško in slovensko etnologijo: Etnologija in vas v 21. stoletju, Lug v Baranji, 1. do 4. oktober 2016 Zbornik posvetovanja v tisku. HED. Zagreb.

TENŽERA, Marina. 2006. *Velika povijest u maloj kući*. (članek v časopisu). Vjesnik. Zagreb. 12.9. 2006. str. 38-39.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja, ur. 2010. *Dnevi etnografskega filma, 5. – 7. maj 2010*. Slovensko etnološko društvo. Ljubljana. str. 18-19.

VOGEL, Milan. 2006. *»Šiša« v deželi Petra Klepca*. (članek v časopisu). Delo. Ljubljana. 11.8. 2006.

Nakladnik / Založnik:

Ogranak Matice hrvatske u Čabru

Za nakladnika / Za založnika:

Ivan Janeš

Autor knjige / Avtor knjige:

Marko Smole

Pregled slovenskog i engleskog dijela /
Pregled slovenskega in angleškega besedila:

Sonja Smole Možina

Prijevod hrvatskog teksta / Prevod hrvaškega besedila:

Slavko Malnar

Fotografije:

Marko Smole, Sonja Smole Možina, arhiv Palčave šiše

Fotografija na naslovnoj stranici / Fotografija na naslovnici:

Marko Smole

Tiskanje omogućio / Tiskanje omogućil:

Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu

Tisak / Tisk: Grafex, Izlake, Slovenija

Naklada : 200

CIP zapis dostupan u računalnom
katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka
pod brojem:

140126044

ISBN 978-953-7541-56-9

mh
maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Čabru

